TALÂT SAİT HALMAN

KAHRAMANLAR VE SOYTARILAR

SHAKESPEARE'İN DÜNYASI

TALÂT SAİT HALMAN / KAHRAMANLAR VE SOYTARILAR

KAHRAMANLAR VE SOYTARILAR
SHAKESPEARE'İN DÜNYASI

TÜRK YAZARLARI DİZİSİ

TALÂT SAİT HALMAN

KAHRAMANLAR VE SOYTARILAR
SHAKESPEARE'İN DÜNYASI

– Tek Kişilik Oyun –

Kurucusu:
OĞUZ AKKAN
cem yayınevi

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han 1/3 Cağaloğlu–İSTANBUL

Baskı: Gümüş Basımevi
Tel:544 86 57
İSTANBUL-1991

Shakespeare'in Dünyasında
Yaşayan
Canım Kızım
DEFNE HALMAN'a
Armağan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

BİRİNCİ BÖLÜM 15

İKİNCİ BÖLÜM 51

SHAKESPEARE'DEN ALINTILAR
İÇİN KAYNAKÇA 95

Nice çağlar boyunca,
Yine oynanacaktır bu yüce oyunumuz
Doğmamış devletlerde, bilinmeyen dillerde.

Julius Caesar
Perde IV, Sahne I

ÖNSÖZ

William Shakespeare, yakın ve uzak gelecek için geçerli olan bu satırları yazarken, Osmanlı Devleti çoktan İmparatorluk olmuştu, Türkçe üç kıtaya yayılmış bulunuyordu. Yunus Emre, Shakespeare'den 300 yıl önce ölmüştü; Fuzuli 60 yıl, Baki ise 16 yıl önce... Bu gerçek gözönüne alınırsa, Türk dili ve edebiyatı kendi doruğuna Shakespeare'den çok önce erişmişti denebilir.

«Doğmamış devletlerde, bilinmeyen dillerde» ün salan ve etkisini gelecek yüzyıllarda da sürdürecek olan Shakespeare, Türk tiyatrosuna 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında girdiğinden bu yana, seyircilerimizi ağlattı, güldürdü, coşturdu, düşündürdü. Sanırım, yerli yabancı hiçbir yazarın Shakespeare'inki kadar çok eseri oynanmış değildir bizde. Türk tiyatrosu, Shakespeare'i baş-tâcı etmiştir demek yanlış olmaz.

Unutulmaz bir Hamlet yaratmış olan eşsiz aktör Müşfik Kenter, benden bir «tek kişilik Shakespeare oyunu» hazırlamamı istediğinde, sevinç ve gurur duydum. Böyle bir oyunu hazırlamanın kolay ve kestirme yolları vardı.

Ünlü İngiliz sanatçısı Sir John Gielgud'un 1956'dan 1958'e kadar İngiltere'de, Avrupa'da ve Amerika'da üs-

tün başarıyla oynadığı «Ages of Man» (İnsanın Çağları) başlıklı tek kişilik programın metnini alıp çevirebilirdim. Çeviri yapmasam da olurdu: Yıllar boyunca yayınlanmış çevirilerden parçalar almakla ortaya tam bir metin çıkarabilirdim.

Ben, bu yolu seçmedim; başka bir yaklaşım kullandım: Shakespeare'den seçtiğim parçaların hepsini kendim çevirmek yoluna gittim. (Bu arada, dilimize hiç çevrilmemiş olan birkaç oyundan da parçalar aldım.) Shakespeare'den alıntıların arasına, yer yer oldukça uzun sunuş bölümleri, anılar, öyküler, anlatılar ve yorumlar yazdım. Böylelikle, ortaya bütünlüğü olan yeni ve özgün bir oyun çıktı. Denebilir ki «Kahramanlar ve Soytarılar», bir Shakespeare programı değil, Shakespeare konusunda bir piyestir.

Memleketimizde Shakespeare oyunlarıyla ilişkili bilgiler ve anılar da bu metinde yer almaktadır. Kaynak olarak, Metin And, İnci Enginün, Muhsin Ertuğrul, Arslan Kaynardağ, Özdemir Nutku, Nüvit Özdoğru, Refik Ahmet Sevengil, Kemal Tözem, Mina Urgan, Tunç Yalman ve Vasfi Rıza Zobu'nun kitaplarından ve yazılarından yararlandım.

Çevirilerimde orijinallere sadakat, şiirsellik ve Türkçemizin özelliklerine uygunluk ilkelerine bağlı kalmaya çalıştım. Aslı vezinli olan her parçayı vezinli, vezinsiz her parçayı ise düz çevirdim. Shakespeare'in kafiye kullandığı mısraların hemen hepsinde ben de kafiye kullandım. Ama, en önemlisi, Shakespeare'in özünden, kişilerinin iç âleminden, duygu ve düşüncelerin dile getirilişindeki özel üslûptan, orijinallerin ruhundan ve ritminden uzaklaşmamaya çaba gösterdim.

Shakespeare'in birçok mısralarının ve deyimlerinin anlamları, birkaç yüzyıldır, bilginler arasında tartışma konusu olmuştur. Bugün de Shakespeare uzmanları, yeni

yorumlar yapmaktadır. Bu bakımdan, çevirilerde, kesin sonuçlara varmak, bazen mümkün olmamaktadır. En doğrusunu bulmak amacıyla, pek çok İngilizce kaynağa başvurdum. Türkçeye yapılmış çevirileri de gözden geçirdim. Bunlar arasında, Halide Edip Adıvar, Orhan Burian, Sabahattin Eyuboğlu, Yusuf Mardin, Berna Moran, A. Turan Oflazoğlu, Nureddin Sevin, İ:fan Şahinbaş, Ülkü Tamer, A. Vahit Turhan, Mina Urgan ve Can Yücel'in çevirileri özellikle yararlı oldu. (Özdemir Nutku'nun çevirileri, benim çalışmam tamamlandıktan sonra yayınlandığı için, onlardan yararlanamadım.)

Eşim Seniha Halman ile kızım Defne Halman'ın öneri ve eleştirileri için minnettarım.

Robert Kolej'deki nefis Shakespeare dersinde bizlere heyecan ve ilham veren hocamız Prof. Charles S. MacNeal'in aziz hatırasını saygıyla anarım.

«Kahramanlar ve Soytarılar»ı Shakespeare'in dünyasında ağlatan ve güldüren bir gezinti olarak düzenlemeye çabaladım. Burada, Shakespeare'in erkek kahramanlarının en önemlilerini, soytarılarının birçoğunu bulacaksınız. Kahramanlardan bazıları gözünüzün önünde soytarıya dönüşecek, soytarılardan kimisi kahraman gibi görünecektir. Shakespeare'in bize öğrettiği temel gerçeklerden biri, bu değil midir? Hepimiz, biraz kahramanız, biraz da soytarı...

Müşfik Kenter, «Kahramanlar ve Soytarılar»ı İstanbul'da, Ankara'da ve başka birkaç yerde, yaklaşık olarak 75 kere sundu. Bu olağanüstü sanatçının, tek başına, tarihin en büyük tiyatro yazarının trajik ve komik insanlarını canlandırması, bence, Türk tiyatrosu için unutulmaz bir kazanç, Shakespeare'i sevenlerimiz için mutlu bir talih olmuştur.

«Kahramanlar ve Soytarılar»ın tam metninin Cem Yayınevi tarafından kitap olarak yayınlanması, benim

için büyük bir mutluluktur. Yayınevinin sahibi Sayın Ali Uğur'a teşekkürlerimi sunarım. Bana birçok bakımlardan yardımcı olan kardeşim Güngör Dilmen'e de minnettarım.

Bu kitap, sanırım, tiyatro-severler, Shakespeare meraklıları, İngiliz edebiyatı öğrencileri, konservatuarlardaki öğretmenler ve öğrenciler için ilginç olacaktır.

Müşfik Kenter, günün birinde, «Kahramanlar ve Soytarılar»ı yeniden sergileyecek mi, bilmiyorum. Ama, belki başka oyuncular, bu oyunu bir gün ele alırlar. Müşfik Kenter oynadığında, elinizdeki metnin yaklaşık olarak yüzde 60'mı kullandı. Demek ki başka birisi oynamaya karar verirse geri kalan yüzde 40'ı kullanarak ortaya oldukça değişik bir oyun çıkarabilir.

«Kahramanlar ve Soytarılar»ın birçok kesim ve parçaları, metnin dışında bırakılabilir. Yepyeni parçalar eklemek de mümkündür. Oyunu hep taze tutabilmek için, böyle bir esneklik üzerinde özellikle durdum.

Umarım, ergeç, Shakespeare'in kadın kişilerinden oluşacak tek kişilik bir oyun da hazırlanır.

«Kahramanlar ve Soytarılar»ı okuyanların, oynayanların, izleyenlerin zevk almasını, duygulanmasını dilerim.

Talât Sait Halman

BİRİNCİ BÖLÜM

Seyirciler yerlerini alırken, 10-15 dakika, plâk veya banddan, Shakespeare Çağı müziği çalınır.
Müzik, oyun başladıktan sonra birkaç dakika daha, fonda devam eder.

Perde açıktır. Zaman ve mekân özgürlüğü için yalın tutulan sahnede, yalnızca üç basamaklı bir set ile Shakespeare Çağı üslûbuna uygun taht'a benzer bir koltuk vardır.

Bütün dünya bir sahnedir
Ve kadın erkek herkes, ancak birer oyuncu:
Sıraları geldikçe ya girer, ya çıkarlar.
Her insan, nice roller oynar ömrü boyunca -
Yaşadığı perdeler, yedi çağdır. İlk önce,
Sütnine kucağında, salya sümük ağlayan
Ve kusan bir bebektir. Sonra, elinde çanta,
Sabah tazeliğiyle yüzü ak pak, salyangoz
Hızıyla ayağını sürüyerek, isteksiz,
Okula giden mızmız bir oğlan. Sonra âşık -
Ocak gibi iç çeker, yanar; destanlar yazar
Sevdiğinin kaşına gözüne. Derken asker -
Ağız dolusu küfür; bıyığı, pars bıyığı;
Onuru, canı gibi. Çabuk parlar, döğüşür;
Su kabarcıklarından kısa süren şöhretl
Arar topun ağzında bile. Sonra yargıçtır:
Saygın; göbeği şişkin; çevresinde piliçler.
Gözleri sert; sakalı usturuplu kırpılmış.
Eski hikmetler, beylik ibretler söyler durur:
İşte rolünü oynar böyle. Altıncı çağda,
Terlikler ayağında, sıska bir soytarıdır:
Gözlükleri burnunda, kesesi yan cebinde.
İyi saklanmış gençlik pantolonları, cılız
Bacaklarına öyle bol gelir ki, bir âlem -
O kalın erkek sesi, incelir, incelir de,
Çocuk sesine döner, sonunda düdük olur.
Ve son sahne gelir de,
Bu garip olayların tarihini tamamlar:

İkinci çocukluktur, salt unutkanlıktır o...
Ne diş kalır, ne de göz; ne tad, ne de hiçbir şey.

«Shakespeare'in Dünyası»na hoş geldiniz, sevgili seyirciler.

İnsanın dünyasıdır bu. Çağları, ulusları, sınırları aşan... Hepimizin duygu ve düşüncelerine seslenen bir dünya. İnsan adlı yaratığın hiçbir yönüne yabancı değildir.

«Kahramanlar» ve «Soytarılar» yaşar ve ölür Shakespeare'in dünyasında. Hepimizin gönlünde «kahramanlar» ve «soytarılar» yatar. Hiçbiri bizden değişik değildir. Her biri, öz varlığımızın bir belirtisi, bir uzantısıdır.

Onun için... dört yüz yıla yakın bir süredir, nice ülkelerde, türlü dillerde, Shakespeare baş-tâcı edildi. Tiyatronun büyük şairi diyor ki:

«Bence hükümdar, herhangi bir kişidir — benim gibi. Menekşe ona da aynı kokar, bana da. Kasıp kavuran hava, ona nasıl gözükürse, bana da öyle gözükür. O, duyularının hepsini tüm insanlıkla paylaşır. Resmi kılığını çıkardığında, sıradan bir insanın çıplaklığıdır onunki. Belki sevgileri, coşkuları, bizden çok yükseklere yönelir ama, aşağı inmeye başlayınca onlar da aynı kanatlarla alçalır.»

Shakespeare'de trajedi, çoğu zaman, kahramanların bocalamasından, büyük bir kusura tutsak düşmesinden, aşırı ihtirasa ya da göz göre göre yanılgıya kurban gitmesinden doğar. Othello kıskançlığın, Hamlet tereddüdün, Macbeth iktidar açlığının felâketidir.

O kahramanların hemen hiçbiri, «büyük insan» değildir. Kimisi yiğittir gerçekten. Kimisi hükümdarlıkta güçlüdür. Savaş alanında zaferler kazanmış olanlar vardır aralarında... Ama, hepsi, ya olağanüstü başarılardan ya da umutlardan yenilgiye ve ölüme düşerler.

Kahramanlar, bu anlamda, tarihe yön veren büyük kişiler değil... Destan yaratan yiğitler de değiller. Onlar, insanlığın yaman duygularını canlandıran sahne varlıkları...

«On İkinci Gece»de Malvolio ne güzel söylüyor:

«Bazıları büyük doğar, bazıları büyüklüğü kazanır Kimisinin başına büyüklük, devlet kuşu gibi konar.»

Shakespeare, işte bu büyüklük tutkusunun insanlar ve toplumlar için yarattığı korkunç olayları gözler önüne sermiştir. Üstelik, iktidar, ikbal, debdebe nasıl da cılızdır talihin cilveleri karşısında, nankörlük karşısında:

«Savaşlarda gücüyle ün salan bir kahraman
Bin zafer kazansa da düşmeyegörsün bir kez,
Adı silinir şeref defterinden o zaman,
Mertlik destanı artık anılarda süremez.»

Belki de gerçek kahraman, kendisini hiçliğe göçürecek olan ölüm karşısında mert kalabilen kişidir. Jül Sezar, ne kadar özlü dile getiriyor bunu:

«Korkaklar, defalarca ölür ecel gelmeden,
Kahramanlar, ölümü bir kez tadar, o kadar:
Duyduğum şaşılacak bunca şey arasında
En çok garipsediğim, insanların korkması
Şunu gördükten sonra: Zorunlu bir son olan
Ölüm mutlaka gelir ne zaman gelecekse.»

Ya soytarılar? Kaderimizin öteki yüzü, ters yüzü. Gözyaşı karşısında gülücük... kara talihin yanı sıra kahkaha...

Shakespeare, «soytarı» karşılığı olarak birkaç değişik terim kullanıyor. Bir tanesi, «fool»... Bu, «soytarı» ve «palyaço» anlamına da geliyor, «ahmak», «sersem», «bu-

dala» anlamına da. Genellikle, Shakespeare soytarıları küçümsüyor gibidir ama, komedilerindeki soytarıların hemen hepsi, doyum olmaz denecek kadar tatlı... Trajedilerde de soytarılar var: Onlar keskin zekâyı, açık düşünceyi temsil ediyorlar. Cana yakın, sözünü sakınmayan kişiler. Soyluların yapmacıklı, içinden pazarlıklı hâli tavrı karşısında, soytarılar birer halk çocuğu... Birer Nasreddin Hoca ya da Karagöz.

Bakmayın Kıral Lear'in şu sözüne:

«Doğar doğmaz ağlarız - geldik diye kocaman
Sahnesine ahmakların ve soytarıların.»

Kızlarından ikisi, başka yakınları, yıllarca kendisinden iyilik görmüş olan nice kimseler, Lear'i yaşlılığında yaya bırakmış, ona kötülükler yapmıştır ama, soytarısı sâdık kalmış, yanından ayrılmamıştır. Yine de, soytarı, âdi bir dalkavuk değildir. Sözünün eri bir kara gün dostudur.

Lear, varını yoğunu kızlarına bırakmış... Koskoca kıral, artık hor görülen bir ihtiyar... Kızını yine suratı bir karış görüyor da diyor ki:

«Ne var, ne oldu, kızım? Kaşların neden çatık?
Son günlerde hep böyle somurtup duruyorsun?»

Soytarı, lâfa karışıyor, Lear'e sitem ediyor:

«Surat asmalara, kaş çatmalara aldırış etmediğin zamanlar, anlı şanlı adamdın. Şimdi bir 'sıfır' oldun. Sıfırın altı. Ben bile üstünüm senden. Ben şapşal bir soytarıyım — sen solda sıfırsın.»

«Ekmeğinden ne kabuk, ne kırıntı saklayan,
Yolda acıkacak da, olacaktır bin pişman.»
(Lear'i göstererek)
«Bak, içi boş bezelye kabuğu böyle olur işte!»

«Amca, besle kargayı, oysun gözünü derler;
Gün olur, yavruları baba kargayı yerler.»

Lear, benliğini yitirmiş gibi şaşkındır:

«Burda tanıyan var mı beni? Lear olamaz bu.
Lear böyle mi yürür? Böyle mi konuşur? Nerde
Gözleri? Ya bunadı, ya beyni uyuştu da
Düşünemez oldu. Uykuda mı? Uyanık mı?
Değil. Hiçbiri değil. Kim söyleyebilir ki
Bana: Ben kimim?»

Soytarı, ihtiyar Lear'e bilmeceler sorarak takaza eder:

«Amca, bil bakalım, insanın burnu niçin suratının ortasındadır?»

«Bilmem.»

«Burnun iki yanında birer göz olsun da, insan, kokusunu alamadığı şeyi görsün diye... Bil bakalım, istiridye nasıl yapar kabuğunu?»

«Bilmiyorum.»

«Ben de bilmiyorum ama, sümüklü böcek evini niçin sırtında taşır, onu biliyorum.»

«Niçinmiş?»

«Başını sokacak bir yeri olsun diye. Evini kızına versin de boynuzları kılıfsız mı kalsın? Peki, ne hikmettir yedi yıldızın yedi tane olması?»

«Sekiz tane yok da ondan, öyle mi?»

«Aferin... Sen bitirim soytarı olurdun. Amca, sen benim soytarım olsaydın sopa attırırdım sana — Vaktinden önce yaşlandın diye...»

«Nasıl? Ne dedin?»

«Akıllı olmadan yaşlanmamalıydın.»

Kahramanlar ve Soytarılar... Shakespeare'de kahramanlar bazen soytarı olur. Bazı soytarılar da kahraman-

lardan daha akıllı ya da daha cesurdur. Ama hepsi, Shakespeare'in onlara verdiği azman boyutlarla, çağları aşan kahramanlar olmuştur. Tarihin, insan yaşamının, dram ve komedi sanatının, dünya dediğimiz uçsuz bucaksız sahnenin...

Shakespeare, hem oyun yazarıydı, hem de oyuncu... Tiyatrosunun adı, «Globe». «Dünya» demek. Ne kadar anlamlı, değil mi? Bütün dünya, Shakespeare'e baş köşeyi vermiştir dense yeri.

Küçümseyenler de olmuştur ya. Ünlü Fransız düşünür ve yazarı Voltaire, «barbar» diye kötülemiş. Ve demiş ki:

«Shakespeare'in eserleri bir çöplük gibidir. Bir darı tanesi buluncaya kadar habire eşmeniz gerekir.»

Çağının önde gelen İngiliz yazarlarından Samuel Pepys, «Romeo ve Jülyet»ten «Ömrümce bu kadar kötü piyes görmedim» diye söz etmiştir.

Yirminci Yüzyıl tiyatrosunun devlerinden George Bernard Shaw, diş bilermiş Shakespeare'e: «Elimden gelse mezarından çıkartıp taşa tutarım.» Ama, şunu eklemekten de geri kalmamış: «Shakespeare'den hoşlanmayanlara acırım. O, binlerce düşünürden daha uzun ömürlü olmuştur, daha binlercesinden uzun ömürlü olacaktır... Alçakgönüllüğüme şaşmayın: Ben bile ondan iyi piyes yazamıyorum.»

Düşünür - oyun yazarı - şair - oyuncu Shakespeare, «Macbeth»in sonuna doğru, yaşam ve ölüm gerçeğini, bakın, nasıl dile getiriyor:

«Yarın, ardından yarın, ardından yine yarın,
Sürüklenir de böyle küçücük adımlarla,
Gün gün üstüne gelir yazgıdaki zamanın
Son hecesine kadar: geçmiş günlerimizse
Soytarılara, sersemlere ışık tutmuştur

Toprakla içli dışlı ölüme giden yolda.
Sön, kısa mum, sön! Yaşam, yürüyen bir gölgedir
Ancak: sahnede kendi süresince koşuşan,
Çırpınan, sonra sesi kesilen bir zavallı
Oyuncu. Bir aptalın anlattığı bir masal
Ki baştan sona kuru gürültü ve şamata —
Hiçbir anlamı da yok.»

Türkçemizde, Shakespeare'e saygı ve sevgi, 1840'lardan beri, arttıkça artmıştır. İlk Shakespeare oyunları, 1842'de, İstanbul'daki Concordia Tiyatrosu'nda sunulmuştu ama, Türkçe oynanmamıştı. 1885'te, basılı ilk çeviri yayınlandı: «Venedik Taciri». Güllü Agop, bellibaşlı trajedileri sahneliyordu. «Othello»yu ilkin «Afrika'lı Bir Zencinin İntikamı» adıyla oynadılar.

Bedros Atamyan, Ondokuzuncu Yüzyılın sonlarında, ünlü bir Hamlet'ti... Kahramanının yerini yurdunu öğrenmek için tâ Elsinor'a gitmiş... Othello için Venedik'e ve Kıbrıs'a, Romeo için de Verona'ya.

Mınakyan Efendi de, birçok Shakespeare oyunları sunmuştu. Türkiye'de ilk kadın Hamlet olmak şerefi Bayan Siranuş Nigosyan'a aittir.

Osmanlılar, Ermeni sanatçıların şivesiyle alay ederlerdi...

(Hafif Ermeni şivesiyle)

«Bütün dünya tamamiynen bir sahnedir
Ve kadın-ise, erkek-ise herkes sade birer oyuncu:
Sıraları geldi-yise ya girer, ya çıkarlar...»

O sevimli şive ile, Ermeni sanatçılar, Shakespeare sevgisinin yerleşmesine önemli bir katkıda bulunmuşlardır.

Hoş sürprizler olurmuş o oyunların bazılarında. 1866'da, Güllü Agop, Naum'un Tiyatrosu'nda «Macbeth»i

oynuyor. Bir sahnede, öfkesini gösterecek. Coşmuş, öne atılarak birkaç adım atmış şöyle... Çalgıcılar, bunu müzikallerdeki gibi, bir ayak oyunu sanmışlar... Hemen polka çalmaya başlamışlar.

O zamanlar, zorluklar az değilmiş doğrusu. Özellikle Abdülhamid'in saltanatı sırasında, hem Avrupa'dan gelen topluluklar, hem yerli tiyatrolar, sansürden çok sıkıntı çekermiş. Hele kıralların öldürüldüğü Jül Sezar, Hamlet, Macbeth gibi oyunlar yüzünden padişahın yüreği pır pır edermiş.

Macbeth, Kıral Duncan'ı öldürüp tahta geçmeden önce, dehşet içindedir. Karısı Lady Macbeth'in de kışkırtmasıyla, bu kanlı işe girişmiştir ama, cinayeti işlemeye giderken, kâbus görüyor gibidir.

«Hançer mi su karşımda gördüğüm şey? Kabzası
Çevrilmiş bana doğru? Gel, kavrayayım seni.
Elime geçmiyorsun, yine de görüyorum
Seni. Ele var, göze yok musun, şom görüntü?
Sırf aklın yarattığı bir hançer misin yoksa?
Hummalı bir beyinden doğmuş kof bir hayal mi?
Gözümün önündesin; tutulacak gibisin,
Kınından sıyırdığım şu hançer gibi işte.
Sen, bana gideceğim yeri gösteriyorsun,
Hem de kullanacağım aracın tıpkısını.
Ya gözlerim, öteki duyuların elinde
Oyuncak oldu, ya da hepsinin dengi. Seni
Hâlâ görüyorum ben. Daha önce yoktu da,
Ağzında, sapında kan lekeleri var şimdi —
Öyle hançer falân yok. Gözlerimi bürüyen,
İşte o kanlı olay... Dünyanın yarısında
Doğa bir ceset sanki. Perdelerin örttüğü
Uykuyu kötü düşler, allak bullak ediyor.
Büyü törenlerinde, cadılar kutluyorlar

Soluk yüzlü Tanrıça için sunduklarını...
Bekçisi olan kurdun ulumasıyla kalkan
Cinayet iskeleti, hırsızlama, sinsi, tez
Adımlarla, bir hortlak gibi, hedefe doğru
İlerliyor. Sen, sağlam, kaskatı toprak, duyma
Şu ayak seslerimi, bilme gittiğim yeri.
Yoksa, korkarım, nerde olduğumu, taşların
Ele güne duyurur, şu ân, şu zaman için
Biçilmiş kaftan olan korkunçluğu giderir.
Ben tehdit savururken, onun ömrü sürüyor:
Sözler, eylemlerdeki ateşi söndürüyor.
(Can çalar.)

Gidiyorum: oldu demektir Beni çağırıyor can.
Duncan, sen bu can sesini sakın işiteyim deme:
Ya cennete çağırıyor seni, ya da cehenneme.»

Macbeth, kanlı muradına ererek tahta geçer. Ama, o saltanat, ülkeye mutsuzluk ve cenk getirir. Sonunda Macbeth de, karısı da can verirler. İhanete sürükleyen ihtiras, can pazarı yaratmıştır.

Bu ürkütücü trajedinin bizde güldürücü bir fıkrası vardır. Galiba 1962'de, Rumelihisarda, Şehir Tiyatrosu, yeni bir «Macbeth» sahneliyor. Biliyorsunuz, Hisar görkemli; oyunların oynandığı alan geniş... «Macbeth»in son perdesindeki savaş sahnelerinde ne kadar çok figüran kullanılırsa etki o kadar dramatik olacak. Ama, Tiyatro yüzlerce figüranı nerden bulsun? Akıllarına yakındaki 66'ncı tabur gelmiş. Gereken izni sağlamışlar. Bir Binbaşının kumandasında 400 Mehmetçik, Hisara gelmiş ilk oyunun sunulacağı akşam... Yönetmen, Binbaşıya anlatmış: «Askerlerin sırtında eski çağlardaki gibi, çuvala benzer giysiler olacak. Ellerine tahta kılıçlar kalkanlar vereceğiz. Şu sırtlara dizilip bekleyecekler. Sırası gelince benden size işaret... Siz de onlara komut vereceksiniz: Ba-

yırdan aşağı koşup orta yerde karşı karşıya gelecekler Yalancıktan vuruşacaklar. Ama, lütfen söyleyin, heyecanlı koşsunlar, canlı vuruşsunlar.» Binbaşı da askerlerine anlatmış bütün bunları... Gece, oyun başlamış: Mehmetçikler, sırtlarda çepeçevre dizili... Beşinci perde. İskoçya'da, Macbeth'in birlikleri ile Macduff'ın askerleri çarpışacak. Yönetmen, işaretini vermiş Binbaşıya... Binbaşı. «Haydi, arslanlar,» demiş. «Göreyim sizi, koşun! Vuruşun!» der demez, dört yüz Mehmetçik, bir koşu tuttırmuş... «Allah, Allah!» «Allah, Allah!» diye haykırarak.

Shakespeare'in az oynanan trajedilerinden biri. «Coriolanus»... Bir savaş kahramanının hem kendi kibri, hem de çevresindeki siyaset hileleri yüzünden nasıl yıkıma uğradığını gösteren ibret dolu bir oyun.

Eski Roma. Halk, yoksul ve tedirgin. Yönetim, vatandaşların oyu ile seçilen senatörlerde, soylulardan... Sorunlar, şikâyetler almış yürümüş. Trajedinin birinci sahnesinde, vatandaşa diyorlar ki: «Soylular, yoksullara iyi bakıyor.» Halktan birisi şöyle cevap veriyor:

«Bize iyi bakıyorlar ha! Doğru söze ne denir? Ne zaman baktılar ki bize? Onların ambarları tıklım tıklım; biz açlıktan perişanız. Tefeciliğe karşı yasalar çıkarıyorlar — tefecilerin ekmeğine yağ sürmek için... Her Allahın günü, yararlı yönetmelikleri kaldırıyorlar — zenginlerin işine gelmiyor diye. Her Allahın günü, yoksulları zincire vuran, ezen yasalar koyuyorlar. Başımızı savaşlar yemezse onlar yiyecek. İşte bize duydukları sevgi bu kadar!»

Olağanüstü yiğitlikleriyle Roma'nın büyük kahramanı olan Coriolanus, halktan iğrenen bir insan... Bakın, nefretini nasıl dile getiriyor:

«Tatlı sözler söyleyip yüzünüze gülenler
Dalkavukluğun en ödisini yapıyordur.

İstediğiniz ne, sizi gidi barıştan da
Savaştan da hoşlanmayan köpekler? Birinden
Ürkersiniz, ötekinde böbürlenirsiniz.
Size güvenen, aslan bulacağına tavşan,
Tilki bulacağına kaz bulur. Hayır, size
Güvenilmez buzdaki ateşle güneşteki
Dolu tanesi kadar bile. Erdeminiz mi?
Yavuz hırsızı sevmek, suçluyu güçlü yapmak,
Adalete sövmektir. Kim büyüklüğe layık
Olmuşsa, hak kazanır sizin nefretinize.
Sevginiz, kendisine dokunacak şeylere
Can atan bir hastanın iştahını andırır.
Sizden iyilik uman, kurşun yüzgeçle yüzer,
Samanla meşe yontar... Sizi ipe çekmeli!
Size bel bağlamak mı? Dakikada bir fikir
Değiştiriyorsunuz! Dün nefret ettiğiniz
Adamı en soylu zat yapıyorsunuz bugün.
Dün baş-tacınız olan, bugün yerin dibinde.
Ne var, ne olmuş sanki? Kentin dört bucağında
Saygın meclise karşı nedir bu bağrışmanız?
Tanrılar hakkı için, şu meclis gözünüzü
Korkutmasa birbirinizi yiyeceksiniz.»

Coriolanus, iktidara düşkündür. Konsül seçilmek ister. Ne var ki, Konsül seçilmek için, halkın oylarını kazanmak zorundadır. Onun siyasal amaçlarını baltalamak isteyen Brutus ile Sicinius, Coriolanus'un dile getirdiği nefreti kendisine karşı kullanmayı tasarlıyorlar. Brutus diyor ki:

«Halk arasında yayarız Coriolanus sizlerden
Nefret eder diye. Kendi iktidarı için, deriz,
Halkı katıra çevirir, sözcülerini susturur,
Özgürlüklerini alır ellerinden. Ona göre,

Halkta ne yetenek vardır, ne çalışma gücü, ne ruh.
Hiçbir işe yaramazlar; yük taşıdıkları için
Ot verilen, yük altında çökerlerse yumruklanan
Savaş develeri gibidirler ancak.»

Sicinius, şunları ekler:

«Dediğiniz gibi, bunlar halkı
En amansız küstahlığıyla cileden çıkarttığı
Zaman söylenmeli. Böyle bir fırsat, kışkırtmayla da
Sağlanabilir. Hem de bu, köpekleri koyunlara
Saldırtmak kadar kolay iş: 'Halkın kuru otu
Onun kendi ateşiyle tutuşunca, sonsuza dek
Yanıp kavrulacak, kül olacaktır o.»

Coriolanus, seçmenlerden oy istemekten başka çıkar-yol olmadığını biliyor ama, bunu gururuna yedirebiliyor bir türlü. Hakkın sesi kendisindedir diye düşünüp halkın sesini küçümsüyor :

«Hoş sesler, tatlı oylar!
Dilenmektense hak kazandığımız bir şeyi,
Ölüp gitmek, açlıktan gebermek daha iyi.
Şurda, sırtımda aba, kurt kılığında, neden
Oy dilenecekmişim her gelenden geçenden?
O oylar neye yarar? Derler ki âdet buymuş.
Ben 'her âdete,' derim, 'baş eğmek olur muymuş?'
Yoksa eski çağların üstünden toz silinmez.
Yanlışlıklar dağ olur, asıl gerçek bilinmez
Artık dağın ardında. Soytarılığı bırak.
Mevki de, şeref de bu oyunu oynayarak
Kazanana gitsin. Ben, yarı yola geldim ya.
Yarısına katlandım. Şu ikinci yarıya
Katlanırsam iş biter.

Oylar geliyor yine.

Oylarınızl Ben sizin oylarınız uğruna
Vuruştum, onlar için uykusuz kaldım. Onlar
İçin bunca yaralar aldım. On sekiz tane
Savaş verdim. Ben sizin oylarınız uğruna
Büyük küçük ne işler başardım. Oylarınız?
Ben konsül olmak istiyorum: bu, benim hakkım.»

Coriolanus, bu kadar iğrendiği seçmenlere şirin görünmek için onların gururunu okşayacak nutuklar vermeyi göze alıyor mu?

«Olur, madem ki yapmam gerekiyor, yaparım.
Gitsin yaradılışım. Gönlüme kahpe ruhu
Gelsin onun yerine. Savaşta dovulumun
Yanı sıra gürleyen sesim, harem ağası
Sesi gibi incelsin, ya da ninni söyleyen
Genç kızın sesi gibi. Yüzümde otağ kursun
Madrabazların sırıtışı. Dolsun gözüme
Öğrencilerin yalandan akıttığı yaşlar
Goygoycunun diliyle titresin dudaklarım.
Sırf üzengide bükülen zırhlı bacaklarım
Sadaka almış dilenci gibi eğilsin ha!
Yapmayacağım! Yoksa şerefimin yerine
Çıkarlarımı koymuş, el etek öperekten
Kafamda alçaklığı kökleştirmiş olurum.»

Annesi, Coriolanus'u bin dereden su getirerek ikna eder:

«Yalvarırım, üzülme,
Anne. Pazar yerine gidiyorum. Paylama
Beni artık. Onlara yaranabilmek için
Soytarılık ederek, hileyle çalacağım
Yüreklerini... Ve Romalı her sınıf halkın
Sevgisini kazanmış olarak döneceğim.

Gidiyorum. Korımo sevgilerimi söyle.
Ya konsül olup geleceğim; ya da bilin ki
Dalkavukluktan yana dilim solda sılırmış.»

Pazar yerinde, Brutus ile Sicinius'un kurnazca kışkırtması sonucunda, işler çığırından çıkar. Coriolanus, canı gibi sevdiği, canını siper ederek koruduğu Roma'ya lânet eder:

«Sizi gidi aşağılık it sürüleri! Murdar
Bataklığın kokusu kadar iğrendiriyor
Beni pis nefesiniz. Sevginize gelince,
Soluduğum havayı bozan o gömülmemiş
İnsan leşleri kadar değer taşıyor bence.
Ben sürgün ediyorum sizi! Kalın burada,
Dönek ve güvensiz. En küçük söylentilerden
Yüreğiniz titresin. Düşmanlarınız bir tüy
Sallayınca dağılın çil yavruları gibi.
Ben sırt çeviriyorum hep sizin yüzünüzden
Tiksindiğim bu kente!
Bundan öte bir dünya da var.»

«Bundan öte bir dünya»... Coriolanus, Roma'dan çıkar gider. Öcünü almak için, Volsyalılarla birlik olur. Roma'ya saldırırlar. Şehir düşmek, yerle bir olmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Romalılar, Coriolanus'a eski arkadaşlarını elçi, aracı, ricacı olarak yollarlar. Coriolanus, intikam niyetinden vazgeçmez. Bu sefer, anasını, karısını, oğlunu gönderirler. O zaman, râzı olur. Roma, yıkımdan kurtulur. Ama, sonra, bir Volsyalılar gürühu, Coriolanus'u öldürür.

Bundan öte bir dünyada da kötülükler kol gezmektedir, bu dünyada da... Shakespeare, kişileri ve toplumları feci âkıbetlere sürükleyen belâlara ayna tutmuştur. İhtiras bunlardan biridir. İntikam arzusu, bir başkası...

«Venedik Taciri», ince duygularla açgözlülük, onurla kalleşlik, sevgiyle kin arasındaki çelişkileri ne güçlü sahnelerle, ne kadar güzel sözlerle anlatır. Bu trajedide, azınlıklara reva görülen haksızlıklar da yer almıştır, bir ırkın başka bir ırka, bir dinin başka bir dine, bir ulusun başka bir ulusa düşmanlık beslemesi, dil uzatması da...

Shakespeare'de değişik kişiler, türlü türlü milletlere acı sözler söyler. Evet, sevgili seyirciler, Türklere de... Hakkımızda «şehvet düşkünü», «alçak», «barbar», «imansız», «zalim», «sünnetli köpek» gibi lâflar vardır çeşitli oyunlarda... Shakespeare'in kötü kişileri, şaşkın karakterleri bizi böyle kötülemiştir... Bilmem, bu bir teselli ya da mazeret sayılır mı ama, Shakespeare'de başka ırklar ve uluslar için de acı sözler bol bol vardır.

Ama insanın — ırk, dil, din, uyrukluk ve sınırlar ötesinde — her şeyden önce «insan» olduğunu, günahlarıyla sevaplarıyla mükemmellikten uzak bir yaratık olduğunu yine en iyi Shakespeare belirtmiştir.

«Venedik Taciri»... Biliyorsunuz, Shylock Yahudidir. Hattâ, bazı İngiliz oyuncuları, Yahudi şivesiyle oynarlar bu rolü... Ünlü Laurence Olivier de şiveli oynamıştı. Shylock, Yahudi olmanın acısını çekmiştir, hor görülmüştür, adaletsizliğe uğramıştır.

«Beni lekeledi; yarım milyon zarara uğrattı. Kayıplarıma güldü, kazançlarımı alaya aldı. Irkımı hor gördü, işimi baltaladı, dostlarımı soğuttu, düşmanlarımı kızıştırdı. Niçin mi yaptı bunları? Yahudiyim de ondan. Gözleri yok mudur Yahudi'nin? Elleri yok mudur Yahudi'nin? Uzuvları, boyu bosu, duyuları, sevgileri, coşkuları? Tıpkı bir Hıristiyan gibi, aynı yemeklerle doymaz mı? Canını aynı silâhlar acıtmaz mı? Aynı hastalıklarla kıvranıp aynı ilâçlarla sağlığa kavuşmaz mı? Aynı kış ayazında üşüyüp aynı yaz sıcağında ısınmaz mı? Bizi bıçaklasanız kanımız akmaz mı? Bizi gıdıklasanız gülmez miyiz? Bizi zehirleseniz ölmez

mıyız? Haksızlık etseniz öcümüzü almaz mıyız? Başka her bakımdan sizler gibiysek bunda da size benzeriz. Yahudi, bir Hıristiyana haksızlık etse ne gelir başına? İntikam. Peki, bir Hıristiyan, Yahudiye kötülük edecek olsa, yine Hıristiyan görenekleri gereğince, ne olmalıdır cezası? Elbette intikam. Bana öğrettiğiniz kötülüğü ben de yaparım. Çetin olur ama, ben aldığım dersin daha iyisini veririm.»

Shylock, öcünü almak üzere, bıçağını biler... «Venedik Taciri», Yıldız Sarayı'nda, Padişah ve Osmanlı Devletinin ileri gelenlerine oynanırken, aktör bıçağını öyle yaman bilemiş ki, Sultan Abdülhamid fena halde korkmuş, «Yeter! Yeter!» diye bağırmış. Korkusundan kaçtığını, bu yüzden temsilin tamamlanamadığını da söylerler. Ama, şöyle dediği kesin olarak bilinir: «Bunu bırakınız da insanı güldürecek şeyler oynayınız.»

Abdülhamid döneminde, «Venedik Taciri»ne ilişkin bir sansür olayı da vardır. Zaptiye Nezareti, eserin oynanmasına izin vermemiş. Yasaklama nedeni olarak yaptığı açıklamada demiş ki: «Osmanlı Devletindeki bir azınlığın duygularını incîterek tedirginlik yaratabilir.»

Sansür, yalnızca Osmanlıların Shakespeare oyunlarına makas vurmuş değil. Vaktiyle İngiltere'de de, birçok bölümleri — «ahlâka mugayir» ya da «hükümdara muhalif» sayılan sahneleri — yasaklamak yoluna giderlermiş. Bugün, Amerika'da bile, bazı okul kitaplarında, çocuklara zararlı olabilir diye, Shakespeare'in bazı satırlarını değiştirliyorlar. Lise kitaplarında, bakıyorsunuz, «Romeo ve Jülyet»ten birkaç mısra çıkarılmış, ya da Beşinci Perde'de, Romeo *«E, Jülyet, bu gece seninle yatacağım»* der ya: o satırı şöyle değiştirmişler: «E, Jülyet, bu gece senin yanında olacağım.»

Shakespeare «çapkın» türkülerle süslemiştir birçok oyunlarını. Bunların en hoş olanlarından biri, «As You

Like It» adlı komedidedir. Dilimize «Nasıl Hoşunuza Giderse» ve «Beğendiğiniz Gibi» diye çevrilen oyun... Hani bugünün argosuyla «Keyfiniz Bilir» diye de çevrilebilir.

(«It was a lover and his lass» şarkısı fonda başlar.)

Bahar başlarına vurmuş, kırda çayırda sevişen sevişene. Shakespeare'in türküsü şöyle...

«Âşıkla sevgilisi,
Şınanay, şınanay, yine de şınanay,
Yeşil tarlada ikisi,
Baharda, herşey hoş, fıkır fıkır;
Kuşlar şakır cik cik de cik cik.
Bahar sever âşık.
Çavdar dolu tarlalarda,
Şınanay, şınanay, yine de şınanay,
Güzel köylüler yatar da,
Herşey hoş, fıkır fıkır, baharda;
Kuşlar şakır cik cik de cik cik.
Bahar sever âşık
Güzel âşıklar oynaşta,
Şınanay, şınanay, yine de şınanay,
Aşk çağı, bir taçtır başta,
Baharda, herşey hoş, fıkır fıkır;
Kuşlar şakır cik cik de cik cik.
Bahar sever âşık.»

Denebilir ki hiçbir yazar, dünyaya Shakespeare kadar özdeyiş armağan etmemiştir. Özellikle İngilizce'de, ama birçok başka dilde de, Shakespeare'in mısraları atasözü olarak bol bol kullanılıyor. Kimisi acı; kimisi tatlı.. Gönlü okşayanlar da var aralarında, iç sızlatanlar da, güldürenler de... Ama, hepsi düşündürüyor.

«Hiç görülmemiştir şimdiye kadar
Diş ağrısına dayanan feylesof.»

«Dilenciler can verirken kuyruklu yıldız görünmez;
Hakanların ölümünde gökler yanar alev alev.»

«Kutsal ülke, herşeyin üstündedir: Orada
Bir hâkim var ki onu hiçbir kıral bozamaz.»

«Gaddarlıktır düşenin yüküne yük eklemek.»

«Düşmanın için harlı fırın mı yakıyorsun,
Dikkat et, kendini yakmayasın.»

«Sırf yırtıcı kuşları ürkütmeye yarayan
Korkuluğa benzetip dikmeyelim Kanunu.»

«Ölüm duygusu, andan ne anlıyorsak odur:
Ezdiğimiz zavallı hamamböceği, tıpkı
Can çekişen bir devin sancısıyla kıvranır.»

«Sevgi, pisboğazlık etmez, Şehvet ölür oburluktan;
Aşk, baştan başa gerçektir, Şehvet hep hile ve yalan.»

Shakespeare'in en çok bilinen «hikmetler»i arasında, «Hamlet»te geveze ihtiyar Polonius'un, oğlu Laertes'e öğütleri vardır.

«Sakın dile getirme düşündüğün herşeyi;
Uygulamaya kalkma saçma bir düşünceyi.
Senli benli ol ama, arsız ve kaba olma.
Sadakatini dene ilkönce dostlarının,
Sonra çelik çemberle boğrına bas onları.
Ama yaranmak için her tay delikanlıya
Sırnaşıp el sıkarak aşındırma avcunu.
Kavgaya girişmekten sakın, ama girdinse
Diren sonuna kadar, öteki korksun senden.
Eiâleme kulak ver, pek azıyla çene çal.

Herkes ne düşünüyor, öğren de, açıklama
Sen kendi düşünceni. Kesene göre olsun,
Kendine züppe süsü vermesin üstün başın,
Şatafatlı olsa da rüküşlüğe kaçmasın;
Çoğu zaman, kılıktır insanı belirleyen.
Ne sen kimseden borç al, ne de kimseye borç ver:
Borç para, hem kendini kaybettirir, hem dostu;
Ve borç yüzünden tutum alışkanlığı kalmaz.
Herşeyden önce: kendi kendine dürüst ol sen;
Olursan, geceyi günün izlemesi gibi:
Hiç kimseye kötülük, kalleşlik edemezsin.»

Shakespeare, insanlığın adalet, akıl, namus, aşk ve cesaret gibi erdemlerini övmüştür. Aldatılanların, ezilenlerin, haksızlığa uğrayanların savunmasını yapmıştır. Bu arada, tarih boyunca «ikinci sınıf» vatandaş muamelesi görmüş olan kadınları da korumuştur. Hamlet'in *«Zayıflık! Senin ismin kadındır»* demesine bakmayın... Shakespeare'deki birçok kadınlarda yaman bir kuvvet vardır. «Othello»da, Iago'nun karısı Emilia'nın sözleri, ne kadar anlamlıdır:

«Ben derim ki kadınlar yanlış yola saparsa
Suç, kocalarındadır. Onlar görevlerini
Yapmazlar da, yabancı kucaklara dökerler
Bizim hazinemizi. Gün olur, budalaca
Kıskançlığa kapılıp göz açtırmazlar bize.
Bazen dayak atarlar, ya da bize eskiden
Verdiklerini, ceza olsun diye, keserler.
Sanki damarımıza basmasalar olmaz mı?
Biz anlayışlıyızdır ama, öç de alırız.
Kocalar şunu bilsin: Tıpkı kocalar gibi,
Karılar da duyarlar, görürler ve koklarlar.
Tatlıdan ve ekşiden tad alır damakları.
Kocalarımız bizi bırakıp başkasını

Alırsa ne iştir bu? Gönül eğlencesi mi?
Eğlence olsa gerek. Sevgiden mi doğar bu?
Öyle Bir zayıflık mı bu yanlışa yol açan?
Herhalde. Sanki sevgi yok mu. keyle duşkünlük,
Zayıflık yok mu bizde — tıpkı erkekler gibi?
Ya hoş tutsunlar bizi, yâ da bilsinler şunu:
Suçluysak örnek aldık erkeklerin suçunu.»

Hep erkek rolleri sunacağım derken şeytana uyup Iago'nun karısı oluverdim. Shakespeare'de vakit vakit rastlanır erkeğin kadın, kadının erkek kişiliğine girmesine. Bundan kasdım, Sarah Bernhardt'ın, bizde de üç aktrisin Hamlet rolünü oynamış olması değil...

Shakespeare'in oyunlarında, kılık değiştirilir bazen... «On İkinci Gece»yi alın. Illirya Dükü Orsino, Olivia adında bir kontese âşık... Ama, Kontes Dükten gelen her evlenme önerisini geri çevirir. Viola isimli bir genç kadın, erkek kılığına girmiş, Dük'ün hizmetinde çalışmaktadır. Dükle Kontes arasında habercidir. Kontes, erkek sandığı Viola'ya gönül verir. Viola ise, Dük'e âşık olmuştur... Ama aşkını Dük'e sezdirmemiştir bile. Dük, Viola'yı «zalim hükümdar» diye sözünü ettiği Kontes'e bir kez daha göndermek ister:

«O zalim hükümdara bir kez daha git, de ki:
Benim dünyadan daha soylu olan şu aşkım
Pis topraklara değer vermez. Şunu da söyle:
Bahtın ona verdiği nimetler de, gözümde,
Bahtın kendisi gibi, kaypak ve değersizdir.
Ama benim ruhumu büyüleyip letheden,
Doğa'nın kendisine emsalsiz bir mucize
Olarak yarattığı elmaslar sultanıdır.»

Viola, *«Ya o size sevgi duyamazsa?»* diye sorunca, Dük, herhangi bir kadının kendisi gibi âşık olamayacağını öne sürer:

«Hiçbir kadının bağrı, aşkın benim gönlüme
Soktuğu arzu dolu, yaman çarpıntılara
Dayanamaz ki. Hiçbir kadın kalbine sığmaz
Böyle büyük coşkular, çünkü bu kadar geniş
Değildir o yürekler... Yazık ki kadınların
Duyduğu sevgilere iştah dense yeridir —
Canevinden değil de, damakta kıpırdanış:
Doyan, bıkan, iğrenip tepen bir istektir o.
Bendeki arzu ise deniz gibi engindir
Ve deniz gibi yutar. Benzetmeğe kalkışma
Hiçbir kadının bana duyduğu bir sevgiyi
Benim Olivia için duyduğum güçlü aşka.»

Viola, erkek kılığında olduğu için, rahat rahat, kadınların savunmasını yapar... Bir yandan da, Dük'e aşkını dolaylı olarak dile getirmiş olur:

«Kadınlar, erkekleri nasıl sever, bilirim:
Onların da yüreği bizim kadar sâdıktır.
Bakın, babamın kızı bir erkeği sevmişti;
Söz gelişi, ben kadın olsam, Efendimizi
Sevsem... İşte o kız da tıpkı öyle âşıktı.
Aşkını hiçbir vakit kimseye söylemedi:
Kanca içine girmiş bir kurt gibi, sırrının
Gül yüzünde beslenmesine ses çıkarmadı.
Düşünceler içinde eridi günden güne;
Yemyeşil oldu, soldu karasevda yüzünden.
Acıya gülümseyen sabır heykeli oldu.
Bu, aşk değil de nedir? Biz erkekler daha çok
Konuşup daha çok and içeriz belki, ama...
Gösterişimiz aşar sevgimizi gerçekte:
Bal bal and içsek bile pintiyizdir sevmekte.»

İnsanların manevî kusurlarını gözler önüne seren Shakespeare, toplumdan da sık sık şikâyet etmiştir. So-

nelerinden birinde, yaşadığı çağdan yakınıyor. Canını vermeye hazır ama, şu aşk yok mu, şu sevgili yok mu, onun uğruna her şeye katlanıyor:

«Bıktım artık dünyadan, bari ölüp kurtulsam:
Bakın, gönlü ganiler sokakta dileniyor.
İşte kırtıpillerde bir süs, bir giyim kuşam,
İşte en temiz inanç, kalleşçe çiğneniyor.
İşte utanmazlıkla post kapmış yaldızlı şan,
İşte zorla satmışlar kız oğlan kız namusu,
İşte gadre uğradı dört başı mamur alan,
İşte kuvvet kör-topal, devrilmiş boyu basu,
İşte zorba, sanatın ağzına tıkaç tıkmış,
İşte hüküm sürüyor çılgınlık bilgiçlikle,
İşte en sal gerçeğin adı sallığa çıkmış,
İşte kötü, bey olmuş; iyi, kötüye köle.
Bıktım artık dünyadan, ben kalıcı değilim,
Gel gör ki ölüp gitsem yalnız kalır sevgilim.»

Kurulu düzen değişsin mi, değişmesin mi? Trajedilerdeki olaylar ve sözler, sık sık bu temel sorun üzerine eğilir. Bazı kişiler, toplumda disiplini, âsâyişi, geleneksel değerleri savunur; bazıları yeni yönler, köklü değişmeler arar. Shakespeare'in ülkemizde az bilinen eserlerinden birinde — «Troilus ile Cressida»da — bu çetin soru, bakın, nasıl ele alınıyor. Odiseüs'ü dinliyoruz:

«Rütbe gereğince kim başta, belli değilse,
En değersizin bile değeri var sanılır.
Gök, gezegenler, dünya, tam bir düzen içinde,
Sıraya, teşrifata, mevkie ve makama,
Şekle, göreve, örf ve âdete bağlıdır da
Onun için, hepsinin tam ortasında güneş
Asaletle, görkemle oturmuştur tahtına.
Onun her derde deva gözleri engel olur

Uğursuz yıldızlardan gelen kötülüklere.
Bir hükümdar fermanı gibi hakkını verir
İyinin ve kötünün. Ama, gezegenlerde
Belâlar kol gezer de kargaşalık doğarsa
Salgınlar, telâketler, ayaklanmalar başlar:
Deniz kudurgan olur, yeryüzü allak bullak;
Rüzgâr acımasızdır; dehşetli değişmeler,
Tüyler ürperten işler, düzenin birliğini,
Uyum ve huzurunu sarsar, bozar, parçalar,
Alan talan eder de... yıkıma uğrar dünya!
İnsanları yükselten rütbeler merdiveni
Sarsılınca illetler berbad eder her işi.
Yetkiler silsilesi sapasağlam değilse
Nasıl yerli yerinde durur ki topluluklar,
Okullarda sınıflar, şehirlerde loncalar,
Kıyılar ötesinden barışçı alım satım,
İlk doğan şehzadenin, soylunun imtiyazı,
Yaş sırası, taç hakkı, asa ve nişan hakkı?
Ama, sırayı kaldır, sazın tellerini baz:
Seyreyle gümbürtüyü — Herşey karman çarmandır.
Usul usul akan su, bendini çiğner, aşar:
Cıvık çamura boğar kaskatı yeryüzünü.
Kuvvetli, ahmakları köle eder kendine,
Hayırsız oğul, vurup öldürür babasını...
Zorbalık, meşru olur — ya da, daha doğrusu,
Adaletin uzlaştırdığı haklıyla haksız
Birbirine eş olur, adalet diye bir şey
Kalmaz artık. İktidar delisi olur herşey:
İktidar hırsa döner, hırs da açgözlülüğe...
Ve bir koca kurt olan ihtiras, iradenin
Ve iktidarın yaman yardımıyla dünyaya
Saldırır da... sonunda av olur, kendini yer.»

«Fırtına» adlı oyunda, ıssız adaya düşmüş olan Gon-

zalo, yeni bir düzen kurmak hayalindedir. O, yaratacağı yönetimi anlatırken, soylulardan ikisi lâfa karışarak alaya alırlar.

«Şu adayı sömürge diye verseler bana...

Hükümdar olsam burda, ne işler mi yapardım?

Ben egemenlik kursam, işleri alışılmış
Yönetim yollarından bambaşka yürütürdüm.
Her türlü alım satım yasak. Memur, yargıç yak.
İlim irfana paydos. Zenginlik ve yoksulluk,
Efendilik, uşaklık yak. Sözleşme ve miras,
Devlet hududu, tarla sınırı, bağ bahçe... yak.
Madenler, buğday, şarap ve yağ, sömürülemez.
Meslek yak, iş güç yak. Bütün erkekler serbest;
Tüm kadınlar da... Ama hepsi masum, hepsi sal.
Hükümdarlık yak.

— Ama, kendisi başta, kıral.
— Onun devletinde kıçın baştan haberi yak.

Ve herşey ortaklaşa. Kimse çabalamadan,
Ter dökmeden, Doğa hep üretecek. İhanet
Ve suç da yak. Kılıç yak, kargı, bıçak, tülek yak:
İzin vermem ki hiçbir yak edici araca.
Doğa Ana, gür ve özgür... Bolluk ve bereket
Yaratacak beslensin diye masum milletim.

— Evlenmek de yak mı uyrukların arasında?

— Yak canım, herkes serbest... Ya orospu, ya çapkın.

Öyle dört başı mamur yöneteceğim ki ben,
Efendiler, gölgede kalacak «Altın Çağı»!

— Var olun, devletlimiz!

— Yaşa, kıral Gonzalo!

Efendiler, beni dinliyor musunuz siz?

— Yeter, canım, bırak şu saçma sapan lâfları.

Yerden göğe kadar haklısınız, devletlim. Ben mahsus yaptım bunu: Bağazları çabucak gıcıklandığı için olur olmaz şeylere gülen beyzadeler eğlensin diye.

— Biz sona gülüyordukl

Bana mı? Ben, böyle saytarılıklarda, sizin yanınızda hiç kalırım. Onun için, hadi istediğiniz kadar gülün — hiçbir şeye...»

Gonzalo'nun ütopik yönetim düşüncesini Shakespeare, şakayla karışık, tatlıya bağlıyor. Allahtan... Yoksa, başka bir dönemde, diyelim ki Macbeth'in ya da Abdülhamid'in saltanatı sırasında «sol propaganda», «köklü dışarda» falan diye içeri alırlardı belki...

«Hamlet», her yerde olduğu gibi, bizde de öteden beri rağbet görmüştür. Yirminci yüzyılda, Türkiye'de sunulmuş olan Hamlet prodüksiyonlarının sayısı yirmiye yakındır. Dârülbedayi'de ilk oynandığında, salondu topu topu yedi seyirci varmış. Onlardan biri de, başka bir seyircinin şoförüymüş, zoraki seyretmiş. Aradan elli yıl geçmeden, Şehir Tiyatrosunda, Engin Cezzar «Hamlet»i 170 kere oynadı; yetmiş bin kişi izledi. Sürekli 170 oyun, dünya rekoruydu. Bu rekoru, altı yedi yıl sonra, Broadway'de Richard Burton kırabildi.

Bizdeki «Hamlet» sevgisine ilişkin hoş bir hikâye vardır. Tatar Refik, gezici tiyatro oyuncularından. 1936'da 45 günlük yedek subaylık görevini bitirip İstanbul'a dönüyor. Bir arkadaşı soruyor: «Hoşgeldin, Refik. Nasıl geçti yedek subaylık?» Refik gülüyor: «Shakespeare oynamakla geçti.» Arkadaşı şaşırıyor: «Nasıl şey o?» Tatar Refik anlatıyor: «Alay Komutanımız, Shakespeare âşığıydı. Kırk beş gün içinde, iki Othello oynattı bana, bir de

Hamlet. Hadi Othello'ya alışıktım seyyar tiyatrodan, ama, Hamlet oynamak kim, ben kim? Ne yaparsın ki, emir emirdir, başüstüne deyip oynadık.»

Hamlet'in «To be or not to be» monoloğu, belki de, dünya tiyatro edebiyatındaki en ünlü konuşmadır:

«Var olmak mı, olmamak mı, budur işte sorun:
Aklın katlanması mı daha soylu bir davranıştır
Vicdansız kaderin attığı taşlara ve oklara,
Yoksa dertler deryasına karşı silâha sarılıp
Direnerek yok etmek mi hepsini? Ölmek, uyumak;
Ötesi yok; hem, uyuduk da son verdik diyebilmek
Yürekteki sızıya ve bedene doğadan miras
Kalan binbir sancıya. Bu son yücelişe en derin
İmanla can atılsa değer. Ölmek, uykuya dalmak —
Uyumak, belki de rüya görmek: Asıl engel bu ya!
Çünkü 'Biz kıvranan şu fani kalıptan sıyrılınca
O ölüm uykusuna hangi rüyalar girecektir?'
Diye kaygıya düşer, kalırız. İşte bu düşünce,
Çok uzun yaşamayı cehenneme çevirir; yoksa
Kim göğüs gerebilir kırbaçlı ömrün cefasına,
Zorbanın haksızlığına, küstahın hor görmesine,
Karşılıksız kalan sevginin çektirdiği acıya,
Adaletin yavaşlığına, yönetimin kibrine,
Değersizlerin sabırlı erdemleri ezmesine
Kim katlanır — çıplak bir hançerle kendi hesabını
Görüp huzura kavuşmak varken? Kim dayanır sanki
Ağır yaşam yükü altında inleyip ter dökmeye,
Ölümün ardından gelecek bir şeyden korkulmasa?
Keşfedilmemiş bir ülkedir ölüm: Sınırlarını
Aşan hiçbir yolcu dönemez. Yürek şaşakalır da
Sineye çekeriz alışık olduğumuz dertleri —
Hiçbir bilgimiz olmayan belâlara atılmaktansa.
İşte bu bilinç, korkağa çeviriyor hepimizi

Kaygıdan düşen gölgeler hasta edip soluduruyor
İradenin yürekten kopup gelen canlı rengini —
Ve yüce önem taşıyan, umut dolu atılımlar
Hep bu düşünceye kapılıp ters yönlere giderek
Eylem adına lâyık olmuyorlar artık.»

Derler ki her oyuncunun gönlünde Hamlet yatar. Türkiye'de, her tiyatro-severin gönlünde Shakespeare yatar demek de yanlış olmaz. 1930'lardan başlayarak, uzun yıllar, Şehir Tiyatrosunun her mevsimi, yeni bir Shakespeare prodüksiyonu ile açılmıştı. Bu geleneği, modern Türk tiyatrosunun büyük siması Muhsin Ertuğrul başlatmıştı. Ama, pek kolay olmamıştı bu. Zamanın eleştirmenlerinden birkaçı, şiddetle karşı çıkmıştı. Bir tanesi, şöyle yazıyordu:

«İbsen, Schiller, Shakespeare gibi yazarlar dâhi, isterlerse dâhiden de üstün birer kudret olsunlar, cihanda nasıl tanınırlarsa tanınsınlar, şimdilik sahnemize zararlıdırlar. Halkımızın bugünkü zevkini kırmaktadırlar.»

Türlü engellere rağmen, başta Muhsin Ertuğrul olmak üzere, rahmetli olmuş ya da hayatta bulunan birçok şahsiyetin çabaları sayesinde, Shakespeare sevgisi ülkemizde kök saldı. Pek az memlekette Shakespeare, bizde olduğu kadar ilgi ve saygı görmüştür.

Ne zorluklara göğüs germiş, ne kadar ilginç şeyler yapmış bizden öncekiler... Sadi Tek'in «Hamlet»i bunlardan biridir. Ben görmedim, programımızın yazarı ve çevirmeni Talât Halman görmüş: 1946'da, Kadıköy Halkevi'nde «Sadi Tek Topluluğu»ndan «Hamlet»... Oyun başlarken, Sadi Tek perdenin önüne çıkmış, «Sayın Seyirciler,» demiş. «Kıral Claudius ve Hayalet rollerini oynayacak arkadaşlar bu akşam gelemediler. Üzerinize âfiyet, rahatsızlanmışlar... Müsaadenizle onların rollerini de ben oynayacağım.»

Emektar Sadi Tek, Hamlet'in sözlerini bitirir bitirmez sahne dışına koşup bir çarşafa sarınarak öteki taraftan tekrar sahneye giriyor, bu sefer Hayalet'i oynuyormuş. Hamlet ile Kıralın birlikte ya da karşılıklı oldukları sahnelerde, bir koşuşma, bir koşuşma... Sadi Tek, giriyor, çıkıyor... Bir Hamlet, bir Kıral Claudius. O zamanlar, ellisini aşmış olan Sadi Tek, Hamlet rolü için zaten birazcık yaşlı... Üstelik, yıpranmış, şişman bir oyuncu... Zavallı üç rolü birden oynayacağım diye, dili bir karış dışarda, nefes nefese... Ama, her şeye rağmen, o «tarihi» oyunu sonuna kadar yürütmüş.

Dahası var... 25 yıl sonra, Talât Halman, Kültür Bakanıdır. «Sadi Tek görüşmek istiyor,» demişler. Sevinmiş. «Buyursunlar,» demiş. Oturup sohbet etmişler. Bir ara, yaşlı sanatçıya sormuş: «Bilmem, hatırlar mısınız? 25 yıl önce, «Hamlet»te üç rolü birden oynamıştınız.» Sadi Tek, bir ân susmuş, sonra gülümseyerek cevap vermiş: «Hatırlamaz olur muyum? Ama, asıl, bir sonraki gece daha ilginç olmuştu. O oyunda hem Hayaleti ve Kıralı oynayacak arkadaşlar gelemediler, hem de Kıraliçe ile Ophelia'yı oynayacak sanatçılar...»

Allah bilir, Sadi Tek «Hamlet» trajedisini —iş başa düşerse— tek başına oynayabilirdi.

Nur içinde yatsınlar, o ve onun gibiler olmasaydı bizler bugün, nasıl «Tek Kişilik Shakespeare» yapardık? Hepsini saygıyla anıyoruz.

Shakespeare dünya tiyatrosuna olduğu kadar, İngiliz şiirine de büyük katkılarda bulunmuştur. Sonelerinden bazıları, Türkçeye Onsekizinci yüzyılın sonlarında çevrilmişti. Ünlü Osmanlı şair ve yazarı Muallim Naci de birkaç Sone çevirmişti. Aşka kendini kaptırmış olan Shakespeare'in huzursuzluğunu anlatan 27 numaralı Sone, bugünün diliyle şu satırlarla başlar:

«Yorgun argın, alırım yatağımda saluğu:
Yatak, yol yorgununa en hoş dinlenme yeri,
Ama bu seler başlar aklımın yalculuğu,
Kalam cırolnır gövdem bitirmişken işleri.

Daha sonra, Sonede şu dörtlük vardır:

Hiç değilse ruhumda düş kuran bir göz var da
Görmeyen bakışıma senden hayal getirir,
Hayalin karanlıkta elmas gibi parlar da
Korkunç geceyi süsler, ona taze yüz verir.»

Bu kafiyeli dörtlüğü, bakın Muallim Naci, düzyazı olarak, nasıl çevirmiş:

«O zaman kuvve-i rüyet-i fikriye miyân-ı şeb-i deycûrda müteallik ve zulmet için yegâne bâis-i revnak olan bir cevher-i nûrânî gibi bana senin hayâlini arzeyliyor, tâ-be-sabah onunla meşgul oluyor.»

Kolay anlaşılıyor, değil mi? Türkçemiz yüz yılda ne kadar değişti! Oysa Shakespeare'in Onyedinci yüzyıl başında yazdığı Soneleri bugün, İngilizler, Amerikalılar arada bir sözlüğe bakarak, kolayca anlıyorlar.

«Hamlet»ten bir parça da, dilimizdeki değişikliği gösteriyor. 1940'ların sonunda, Orhan Burian'ın çevirisinden şu dört satırın karşılığına bakın:

«Ah! Bu kadar ateşle haram döşeğine düşmek ne suçlu bir seğirtiş! Bu işin ne başında hayır var, ne sonu hayır çıkar. Ama benim içim parçalanacak, çünkü dilimi tutmaya mecburum.»

1881'de, yani Burian'dan altmış yıl önce, Nâdir Bey, o zamanın Osmanlıcasıyla şöyle çeviriyor aynı parçayı:

«Ey mücrim-i şitab u isticâl! Bir mahâret-i müstâcele ile bir firâş-i habâset-âlûda pervâz etmek! Bu ne iyi bir şeydir ve ne de iyiliğe mübeddel olmanın ihtimali vardır...»

Shakespeare'in dramatik gücü ve evrensel yönü, elbette, en kudretli büyüdür. Shakespeare, insanın karanlık kaderini, aynı zamanda aydınlık kahkahasını sürükleyici sahnelerle canlandıran bir dâhi... Ve dehâsının özü, şiir... Aşkı, acıyı, ayrılığı, özlemi ve güzelliği yaşatan şiir...

«Seni bir yaz gününe benzetmek mi, ne gezer?
Çok daha güzelsin sen, çok daha cana yakın:
Taze tomurcukları sert rüzgârlar örseler,
Kısacıktır süresi yeryüzünde bir yazın:
Işıldar göğün gözü, yakacak kadar sıcak,
Ve sık sık kararır da, yaldız düşer yüzünden;
Her güzel, güzellikten ergeç yoksun kalacak
Kader ya da varlığın bozulması yüzünden;
Ama hiç solmayacak sendeki ölümsüz yaz,
Güzelliğin yitmez ki, asla almaz ki hurda;
Gölgesindesin diye ecel caka satamaz
Sen çağları aşarken bu ölmez satırlarda:
İnsanlar nefes alsın, gözler görsün, elverir,
Yaşadıkça şiirim, sana da hayat verir.»

«Bak, göreceksin bende başladığını güzün,
Ayaza karşı titrer dallardaki yapraklar,
Sararır, tek tük kalır, düşerler bütün bütün;
Kuş sesleri kesilmiş, yıkık baş tapınaklar.
Bak, göreceksin bende alaca karanlığı:
Nasıl güneş batıdan solgun gidince
Kelen örten ellyle ezerse her ışığı
Ölümün kan kardeşi kapkara çirkin gece.
Bak, göreceksin bende ateşin karları var:
Genç ve dinç günlerinden kalma küller üstünde
Ölüm döşeğindeymiş gibi lersiz yatarlar;
Eceline ermiştir ateş kendi gücünde.

Senin bunları görmen arttıracak sevgini,
Ayrılık yakın diye, çok seveceksin beni.»

(Fonda, hafiften, Shakespeare Çağı müziği başlar...)

«Düşünce insanların ve kaderin gözünden
Alarazlular gibi, yapayalnız ağlarım;
İrkilir sağır gökler çığlıklarım yüzünden,
Bahtıma lânet okur, yüreğimi dağlarım;
Talihi yâver giden herkese gıpta eder,
Şu denli güzel olsam, dostlarım olsa derim;
Şunda sanata, bunda dehâya içim gider,
Oysa salda sıfırdır yapmak istediklerim;
Kendimden iğrenirken, aklım sana doğrulup
Gönlüm kara dünyayı gerilerde bırakır,
Gün doğarken yükselen bir tarla kuşu olup
Cennet kapılarında kutsal ezgiler şakır.
Öyle bir şervettir ki sevgini anmak bile,
Sultanlarla yer değiş deseler de nafile.»

(Fon müziği daha canlı...)

Ve Shakespeare, sevgili seyirciler, Sonelerinde, aşkın coşkusunu dile getirirken, yaratıcı sanattaki ölümsüz gücü de anlatmıştır:

«Ne yaldızlı hükümdar anıtları, ne mermer
Ömür süremez benim güçlü şiirim kadar;
Seni pasaklı Zaman pis bir mezara gömer,
Ama satırlarımda güzelliğin ışıldar.
Savaşlar tepetaklak devirir heykelleri,
Çökertir boğuşanlar, yapı demez, sur demez,
Ama Mars'ın kılıcı, cengin ateş selleri
Şiirimde yaşayan anını yak edemez.
Ölüme ve herşeyi unutturan düşmana

Karşı koyacaksın sen; yeryüzünü mahşere
Yaklaştıran çağların gözünde bile sana
Bir yer var övgüm seni çıkarttıkça göklere.
Dirilip kalkıncaya kadar mahşer gününde,
Yaşarsın şiirimle sevenlerin gönlünde.»

(Fon müziği yükselir... Işıklar söner.)

İKİNCİ BÖLÜM

İki bölüm arasında devam etmiş olan müzik, İkinci Bölüm başlarken fonda kısa bir süre duyulur.
Sahne, Birinci Bölümdekinin aynıdır.

«Gel, oturalım şurada. Musikinin ezgileri
Dolsun kulaklarımıza. Şu yumuşacık sessizlik
Ve gece, okşasın bizi büyülü bir âhenk gibi.
Bir insan ki yüreğinde musikiye hiç yer yoktur
Ve coşkulara yönelmez hoş seslerin âhengiyle,
Kapılır ihanetlere, hilelere, vurgunlara.
Gece kadar kasvetlidir rûhunda kıpırdanışlar,
Duyguları karanlıktır masaldaki köpek gibi;
Güvenilmez o insana. Musikiden şaşmamalı.»

Shakespeare'de, sevgili seyirciler, müziğe tam bir güven vardır. Güzel sesleri güzel bir yaşamın temeli olarak görür o. Dirlik düzenlik kalmazsa, musikinin yerini kulak tırmalayan sesler almış gibidir. Felâketli bir dönemde, Kıral İkinci Richard diyor ki:

«Tadına doyum olmayan müzik öyle acıdır ki
Çağ allak bullaksa, ezgilerin âhengi bozuksa.»

Shakespeare'de müzik, aşkla, erdemle, iyi duygularla içli dışlıdır:

«Aşk söze başlar da, tüm tanrıların sesleri
Doldurur gökyüzünü âhenkle ve huzurla.»

Bazı şarkılar, insanların kusurlarıyla alay eder ya da onları eleştirir:

(Müzik başlar)

«Es, es, yaman rüzgâr:
Olamazsın gaddar
Nankör insan kadar.
Sert ama nefesin —
Dişin değil keskin,
Çünkü görünmezsin.
Zalim gök, dan, titret —
İyiliğe ihanet
Senden beter çarpar.
Tut, suları kapar —
Veremezsin mihnet
Dost harcamak kadar.»

Ne ilginçtir ki, «Fırtına» piyesindeki yarı-canavar Caliban'dır musikinin büyüsünü dile getiren:

«Korkma. Ada, baştan başa, ruhu akşayan, hiç azap
Çektirmeyen hoş seslerle, tatlı ezgilerle dolu...
Gün olur, kulaklarımı bin sazın cümbüşü sarar;
Gün olur, uzun uykudan uyanınca işittiğim
Seslerle tekrar uykuya dalarım; gördüğüm düşte,
Bulutlar yarılıp bana öyle görkemler saçar ki
Uyanır da yeniden düş görsem diye haykırırım.»

Bizde, «Müzik ruhun gıdasıdır» sözü dillere pelesenk olmuştur. Shakespeare, «ruh» yerine «aşk» demiştir.

(Fonda müzik başlar)

«Müzik, aşkın gıdası: Haydi çalın, söyleyin.»

Shakespeare'den bize kalan en güzel türkülerden biri «Othello»dadır: «Söğüt Türküsü»...

«Kızcağız iç çekiyor söğüt altında:

Söğüdü şakıyın.
Eli göğsünde, başı kucağında,
Hep söğüdü şakıyın.
Sular fısıldıyor kızdaki derdi,
Hep söğüdü şakıyın.
Tuzlu yaşlarından taşlar eridi,
Hep söğüdü şakıyın.
Bana bir çelenk derleyin söğütten;
Dostumda suç yok; tafrasında haklı.
Dostum hayırsız dedim: o ne desin?
Hep söğüdü şakıyın.
Bende kadın bol; sen anca erkekle yat.»

Shakespeare'in kötü kişileri de, ara sıra, musikiden söz açar... Kırallar arasında, belki de en su katılmadık olçak olan, Üçüncü Richard'dır. Taht'a geçmek için öz kardeşini öldürtür. Hükümdar olduktan sonra, kan gövdeyi götürür. Üçüncü Richard, en yakınlarına, kendini destekleyenlere bile kıyar. Bu trajedinin açılışı, çarpıcıdır. Perde kalkar kalkmaz Richard'ı görürüz... Sakatlığını, kamburluğunu anlatarak, tasarladığı kötülüklerden bazılarını açıklar. Bu anlatımda, müzikten de söz eder. Uzun süre tahta geçemediği için mutsuz yaşayan Richard'a talih gülmeye başlamıştır:

«Hoşnutsuzluğumuzun kış mevsimi, işte bak —
York güneşi güldü de — şanlı yaza dönüştü
Evimizin üstüne çöken kara bulutlar
Gömüldü, gitti derin bağrına okyanusun
Başımızdaki sargı, zafer çelengi artık;
Örselenmiş silâhlarımız, dikili anıt.
Cenk toplantılarımız, birer şölendir şimdi:
Korkunç yürüyüşümüz, hoş bir oyun havası.
Koşını çatmaz oldu asık suratlı savaş;

Artık, zırha bürünmüş küheylânlara binip
Yüreksiz düşmanlara korku saçacağına,
Sıçrar, zıplar soylu bir kadının odasında,
Şehvetini okşayan lâvtanın sesiyle mest.
Ama, ben ne oynaşmak için yaratılmışım
Ne de aşk aynasına sırnoşacak gövdem var.
Kalıbım çarpık çurpuk, aşk görkemi yok bende:
Geçemem ki kırıtan bir yosmanın önünden.
Yoksun bırakılmışım doğru-dürüst varlıktan:
Doğa kalleşlik etmiş, biçimsiz yapmış beni;
Yarım yamalak, bozuk, vakitsiz yollanmışım
Şu boğucu dünyaya. Yarım bile denemez —
Ben öylesine eksik ve aksak kalmışım ki,
Rastladığım köpekler bile havlıyor bana.
Boruların uyuşuk çalındığı şu durgun
Barış çağında bana hoş vakit geçirtecek
Hiçbir uğraşım yok ki. İşim gücüm, güneşte
Gölgemi gözetlemek, kendi sakatlığımın
Türküsünü söylemek... Madem olamıyorum
Kimsenin sevgilisi, tatlı sözler edilen
Şu güzelim günlerden hiç zevk alamıyorum —
Kararlıyım: öyleyse, olçağın biri olup
Nefret saçarım çağın boş eğlencelerine.
Türlü tuzaklar kurar, hileler çeviririm.»

Üçüncü Richard, bu kararını uygulayarak sayısız insanın canına kıyar, bir canavar olur. Trajedinin sonunda artık kendinden korkar duruma gelmiştir.

«Ne! Ben kendimden mi korkuyorum? Burda başkası yok ki.
Richard, Richard'ı sever. Demek ki ben, ben'im.
Bir katil mi var burda? Hayır. Evet, ben varım.
Kaç öyleyse! Ne! Kendimden mi!»

Cani kıral, herkesin ondan nefret ettiğini, ölümüne kimsenin üzülmeyeceğini iyi bilmektedir:

«Umutsuzluğa kapılıyorum artık;
Kalmadı beni seven tek bir yaratık.
Ben ölürsem hiç kimse acımayacak.»

Richard'ın vicdanında bir ürperti başlıyor gibidir. Öyle bir canavarda vicdan var mıdır acaba? Sonu yaklaşırken, Richard «Ah, ödlek vicdan!» diye yakınır, onu bir illet olarak görür. Ama, sonra inkâr eder onu:

«Ruhumuzu ürkütmesin saçma düşlerimiz;
Vicdan, sırf korkakların kullandığı bir sözdür.
Güçlüler sinsin diye uydurulmuştu ilkin;
Kal gücü bize vicdan, kılıç bizim yasamız.»

Ve Üçüncü Richard, sonunda, kaçıp kurtulmaya çırpınırken, bir at uğruna her şeyini feda etmeye hazırdır. Haykırır:

«Bir at! Bir at! Alın krallığımı, bir at verin!»

Az sonra ölen Richard, cinayet ekmiş, ölüm biçmiştir. Shakespeare çağında ve sonraki yüzyıllarda, hattâ günümüzde bile, insanlar başlarına gelen belâların suçunu alınyazısına, yıldızlara, bahta yükleyip durmuşlardır Shakespeare'in kişilerinden bazıları bu inanca aykırı sözler söylüyorlar. «Kıral Lear» trajedisinde, evlilik dışı doğmuş olan Edmund, toplum törelerine başkaldırırken, kaderciliği de şiddetle eleştirir:

«Dünyada budalalığın dikâlâsı şudur: Kaderin gadrine uğrayınca — çoğu kez kendi ektiğimizi biçtiğimiz halde — felâketlerimizin sucunu güneşe, aya, yıldızlara yükleriz... sanki kötü kişi olmamız, değişmez alınyazımızmış gibi; sanki göklerin zoruyla soytarı, gezegenlerin buyruğuyla düzenbaz, hırsız, hain;

yıldızların etkisine boyun eğmek gereklidir diye sarhoş, yalancı, zampara olmuşuz gibi... sanki yaptığımız kötülüklerin hepsi, tanrısal bir gücün dürtüklemesiyle oluyormuş gibi... Doğrusu, orospuların ardından koşan bir çapkının şehvet düşkünlüğünü bir yıldıza yüklemesi, hayran olunacak bir kaçamak.»

Buna benzer bir düşünceyi Jül Sezar'da, Sezar'ın öldürülmesi için çevresini, bu arada Brutus'u kışkırtan Cassius da dile getirir:

«Kabahat, sevgili Brutus, yıldızlarımızda değil,
Kendimizdedir, biz emir kulları olup kalmışsak.»

Sezar, Cassius'tan şüphe eder, ona benzeyen, avurdu çökmüş insanlardan tedirgindir.

«Çevremde etli butlu adamlar isterim ben,
Saçı dümdüz taralı, gece rahat uyuyan.
Şu Cassius pek sıska ve aç görünüyor, bak.
Çok düşünüyor Böyle adamlardan korkulur.»

«Fazla okuyor. Gözlem yapmakta üstüne yok,
Hiç gözünden kaçmıyor herkesin işi gücü.
Oyundan hoşlanmıyor, senin gibi Antanius,
Hiç müzik dinlemiyor. Binde bir gülümsüyor
Gülünce sanki alay ediyor kendisiyle.
Hor görür gibi kendi aklını — gülünecek
Birşey bulduğu için. Onun gibiler asla
Yürek huzuru bilmez kendilerinden üstün
Olanların yanında ve bunun içindir ki
Tehlikelidir onlar.»

Sezar'ın korktuğu başına gelir. Başta Cassius olmak üzere, birkaç kişinin kışkırtmasıyla Brutus, diktatör olması ihtimalinden ürktüğü Sezar'ı bıçaklayanlara katılır. Bu trajedinin hikâyesini biliyorsunuz. Sezar, can verir-

ken kendisine ihanet eden Brutus'a Lâtince der ki: *«Et tu, Brute?»* Bunun Türkçemizdeki karşılığı «Sen de mi, Brutus?» gündelik konuşmamızda sık sık kullanılıyor. (Alaylı) «Sen de mi, Brutus?»

Katiller, Sezar'ın cenazesini ortalıkta bırakmak niyetindeler... Ama, Roma'ya egemen olmaya azimli katillere karşı kamuoyunu harekete geçirmek isteyen Mark Antoni, nutuk edebiyatının en kurnaz, en etkili örneklerinden birini verir:

«Arkadaşlar, Romalılar, vatandaşlar, kulak verin:
Buraya Sezar'ı gömmeye geldim, övmeye değil.
İnsanların kötülüğü, yaşar onların ardından;
İyilikleriyse çoğu kez gömülür kemikleriyle:
Bırakın, Sezar için de öyle olsun. Soylu Brutus,
Sezar muhteristi dedi. Öyleyse, yaman kusur bu.
Ve Sezar, yaman ödedi kusurunun cezasını.
Burda, hem Brutus'un, hem de ötekilerin izniyle —
Çunku Brutus şerellidir, hepsi şerelli insandır —
Konuşma yapmaya geldim Sezar'ın cenazesinde.
O benim dostumdu, bana hep vefalıydı, dürüsttü.
Brutus, muhteristi diyor; Brutus şerelli insandır.
Sezar, sayısız tutsaklar getirdi yurdu Roma'ya,
Devlet hazinesi doldu onların fidyeleriyle;
Bu yüzden miydi Sezar'ın ihtiraslı görünmesi?
İhtiras, daha sert, daha katı yürekli olmalı.
Brutus, muhteristi diyor; Brutus şerelli insandır.
Hepiniz gördünüz, Lupercal Bayramında ben ona
Hükümdar tâcını üç kez sundum, o üç kez reddetti;
İhtiras buna mı denir? Ama, Brutus, muhteristi
Diyor yine de. Kuşkusuz, Brutus şerelli insandır.
Brutus'un sözleri yanlış diye konuşmuyorum ben;
Burda, bildiğimi dile getiriyorum, o kadar.
Eskiden hep severdiniz ya onu — yok yere değil,

Öyleyse, hangi nedenle yas tutmuyorsunuz şimdi?
Ah, akıl, kaçmışsın yırtıcı hayvanlar arasına —
İnsanlar, sağduyusunu yitirmiş. Hoş görün beni:
Bak, yüreğim, şurda. Sezar'ın tabutunda yatıyor;
Dönüp bana gelinceye kadar susmam gerekecek.»
(Ağlar)

İktidar tutkusu, aslında her türlü ihtiras, Shakespeare'in eserlerinin çoğunda ağır basar. «Jül Sezar» iktidar çılgınlığının hem Sezar'ı, hem de onu öldürenleri nasıl yıkıma sürüklediğini gösterir. «İkinci Richard» adlı trajedide, Shakespeare, bu tutkuya kendini kaptırmayan bir kıralın düşmesini anlatmıştır. Kendisini tahttan indirmek için girişilen eylem yüzünden bir süre yurt dışına giden Richard'ın dönüşte söyledikleri ne kadar dokunaklıdır:

«Sevinçten ağlıyorum
Yeniden ayak bastım diye kırallığıma.
Cânım toprak, elimle selâmlıyorum seni.
Asilerin at nallarından yaralansan da,
Yavrusundan çok zaman ayrılmış ana gibi.
Toprağım, ağlayarak gülerek selâmlayıp
Okşuyorum ben seni hükümdar ellerimle.»

İkinci Richard, iktidar delisi değildir. Savaşmak şöyle dursun, karşı koymadan tahttan inmeye hazırdır:

«Şimdi hükümdar ne yapsın acaba? Boyun mu eğsin?
Hükümdar yapacak bunu. Tahttan indirilmeli mi?
Hükümdar buna da râzı. Yoksun mu kalsın kırallık
Ünvanından? Allah için, gitsin şu ünvan, ne çıkar?
Ben tüm mücevherlerimi bir tesbihe değişirim,
Şu göz kamaştırıcı sarayımı bir manastıra,
Anlı şanlı giysilerimi dilenci cübbesine,
Şatafatlı kupalarımı tek bir tahta çanağa.
Ben asâmı değişirim bir hacının değneğine,

Bir çift ayma azize verirım tüm uyruklarımı
Ve koskoca krallığımı küçücük bir mezara,
Küçük, küçücük bir mezara, karanlık bir mezara.»

Shakespeare, Kıraliçe Elizabeth çağında yaşamıştı. «Sekizinci Henry» oyununun sonunda, Shakespeare, Elizabeth'in tahta geçişini, bizde Padişahlara yazılan kasidelere benzer övgülerle kutlamaktadır. O abartmalı övgüler arasında, güzel satırlar da vardır:

«Sevilecek, soyılacak. Halkı, kutsoyacak onu:
Düşmanları titreyecek ezilmiş başaklar gibi,
Perişan, başları eğik. O, hep iyilik saçacak:
Onun çağında, güvenle, herkes kendi çardağında
Oturup üzüm yiyecek kendi asmasından... barış
Türküleri söyleyecek konu komşuyo şen şakrak,
Herkes, Tanrıyı gerçekten tanıyacak... ve çevresi,
Ecemizden öğrenecek dört başı mamur onuru.
İnsanlar şan kazanarak yükselecek, konla değil.»

Shakespeare'in Kıraliçeye duyduğu hayranlık, tek taraflı değilmiş. Elizabeth de «Ölümsüz Shakespeare»in eserlerine hayranmış. Bilginlerin pek inanmadığı birtakım söylentilere bakılırsa, Kıraliçe ara sıra tiyatroya gelirmiş, provaları izlemeye. Shakespeare, piyes yazarı olduğu gibi, aktördü de... Elizabeth ya sahnede otururmuş, ya da arkada. Shakespeare sahnede prova yaparken, Kıraliçe eldivenini düşürürmüş. Yazar-aktör hemen koşup yerden alırmış eldiveni, saygıyla eğilerek Kıraliçeye takdim edermiş.

Shakespeare'in yaşamı konusunda, güvenilir bilgi fazla değil... Bazılarına bakılırsa, o olağanüstü eserleri, sıradan, ikinci-sınıf bir oyuncunun yazmış olması düşünülemez. Onun için, çeşitli bilginler, Shakespeare'in bir «takma ad» olduğunu öne sürüp dururlar. Kimisine göre,

asıl yazar, Oxford Earl'üdür ya da Derby veya Rutland Earl'ü... Kimisine göre, o çağın ünlü yazarlarından Francis Bacon... Ömrünü Shakespeare'in başka birisi olduğunu kanıtlamak için harcayanlar olmuştur... Şunun bunun mezarını açanlar olmuştur...

Mezar açmaktan söz edince... insanın aklına Ondokuzuncu yüzyılın İngiliz oyuncularından W.S. Gilbert'in bir fıkrası geliyor. Nükteleriyle, hicivleriyle de ün kazanmış olan bu oyuncu, Sir Herbert Beerbohm Tree adlı rakibini hiç beğenmezmiş, hep alaya alırmış. Bir gün demiş ki:

«Shakespeare mi, Bacon mı sorusunu çözümlemek için ne yapmalı, biliyor musunuz? Her ikisinin mezarını açmalı. Tabutları yanyana koymalı. Sir Herbert Beerbohm Tree'yi getirip Hamlet'i oynattırmalı. İki tabuttan biri içinde hangi ölü öfkesinden tepinirse asıl Shakespeare işte odur.»

Bilmem, Shakespeare'in gerçekte kim olduğu o kadar önemli mi? Nasıl bizim Yunus Emre'mizin tam kimliğini bilmiyorsak, Shakespeare'i tam olarak bilmemek de, hiçbir şeyi değiştirmez. Asıl önemli olan, Yunus'un şiirleri, Shakespeare'in eserleridir. Ünlü İngiliz yazarı Ben Jonson ne güzel söylemiş:

«Mezara gömülmemiş yüce bir anıtsın sen:
Yaşamın sürecektir eserin yaşadıkça.»

Shakespeare'in 37 eseri var: Trajedi, komedi, tarihsel dram türünde... Sonra, uzun şiirleriyle Soneleri var. Bizim bu oyunumuzda, 37 piyesin 30 kadarından parçalar bulacaksınız. Shakespeare'de öyle bir zenginlik var ki böyle kısa bir programa, her birinizin sevdiği, bildiği her parçayı almak, mümkün olmadı. Ama, bilinen nice parçaları sunuyoruz size; pek az bilinen, hattâ başka yerlerde pek rastlanmayan alıntılar da sunuyoruz.

Ne kadar ilginçtir Türk tiyatro âleminin Shake-

speare sevgisi... O kadar benimsemişiz ki, adını bile Türkçeleştirdiğimiz olmuştur. İbrahim Alâettin Gövsa, bir araştırmasının başlığını «Şekispir» koymuştu. Cenap Şehabettin'in bir kitabının adı, «Vilyem Şekispiyer»...

Halkımız, uzun yıllar, en çok «Othello»ya merak sarmıştı. Bu trajedi, gezici topluluklar tarafından genellikle bir hayli kısaltılarak, «Arabın İntikamı» adıyla oynanırdı. Cambazların en dramatik oyunu «Arabın İntikamı» idi... Diyelim ki Ahmet ve Talât Telgezer Kardeşler'e gittiniz, hemen her defasında, Othello'yu da seyrederdiniz. Telgezer kardeşleri görürdünüz önce... İp üzerinde, ileri geri yürüyerek, seyircilerin yüreğini ağzına getirirlerdi. Sonra, yüzünü marsıkla boyamış bir Othello çıkardı ortaya: Bağıra çağıra, el kol sallaya sallaya, yaman bir Othello oynardı. Seyirciler coşardı. Iago'ya yuh çekenler, küfredenler, lânet okuyanlar olurdu. Yaşlı hanımlar, Desdemona'ya seslenirlerdi: «Vah zavallı yavrucak. İftira ediyorlar sana, iftira...» Desdemona ile Othello ölürken, ağlayanlar mı istersiniz, korkudan çığlık atarak kaçışan çocuklar mı istersiniz...

Cambazların uzun yıllar yüzlerce yerde sayısız temsil verdiği düşünülürse «Othello» tiyatro tarihimizde en çok oynanmış ve en fazla seyirci bulmuş piyestir demek yanlış olmaz. Bazı oyuncularımız, bu trajedinin kişilerinden isim alarak ün kazanmışlardı: «Otello Kâmil», «Iago Lütfi», «Brabantio Fuat», «Cassio Ahmet»...

Emektar aktörlerden Kemal Tözem anlatmıştı: Uzun bir turnedeler. «Otello» diye tanınan Kâmil Rıza ile Adana'ya gidiyorlar. Eh, artık Adana'da iki üç hafta kalırız diye umut içindeler. Gelgelelim, Adana'ya varınca haber almışlar ki «Ziver Bey Kumpanyası» da oradaymış. Kim bu Ziver Bey? Bir seksen boyunda, gür kıvırcık, simsiyah saçlı bir zenci... Bir dudağı yerde, bir dudağı gökte tam bir Othello... Ziver Bey, vaktiyle saray hafiyelerinden-

miş. Sarhoş Violet adında bir aktrise abayı yakmış. Saraydan ayrılıp Violet'in topluluğuna katılmış. Birikmiş parasını da bu uğurda harcayıp bitirmiş.

Adana'da iki topluluk, rekabete tutuşmuş. Kâmil Rıza, «Othello» afişi asar asmaz Ziver Bey «Arabın İntikamı» afişini asmış. Üstelik, Ziver Bey, oyun günü, Otello kostümünü giymiş, bir eline hançer almış, öteki eline kılıç... faytonla şehri dolaşıp halkı «Arabın İntikamı»na çağırmış... O gece Ziver Bey'in tiyatrosu tıklım tıklım, Otello Kâmil'in tiyatrosunda topu topu elli altmış kişi...

İstanbul'da ilk İngilizce «Othello»yu Amerikalı zenci aktör Ira Aldridge oynamıştı. Kadroda başka herkes Fransızca oynuyordu. «Othello», ihanetin, kıskançlığın, düzenbazlığın, bağışlamak bilmeyen aşkın trajedisi... Shakespeare'in en su katılmadık kötü kişilerinden biri olan Iago, yiğit Othello'nun yüreğine kuşkular sokarken, bakın, ne kurnazca konuşuyor

«Ah, efendimiz, sakının kıskançlıktan. Beslendiği
Eti alaya alan yeşil gözlü canavardır o.
Boynuzlu adam, eminse kaderinden, sevmiyorsa
Kendisini aldatanı, mutlu yaşıyor demektir.
Ama, âh, nasıl cehennem önları yaşar sevip de
Kuşkulanan, şüphelenip de çılgınca âşık olan.

Kim, yoksul ama memnunsa zengindir — yeterl kadar.
Gel gör kl sonsuz zenginlik, kış gibi bir yoksunluktur
Yoksul düşmekten korkana. Benim soyumda sopumda
Kim varsa, ruhunu koru, Ulu Tanrım, kıskançlıktan.»

Othello, kuşku ve kıskançlığa kendini boşu boşuna kaptırmamaya azimlidir. Ancak, kuşku doğru çıkarsa, tam bir asker gibi, kesin eyleme geçecektir:

«Neden bu, neden? Ömrümü kıskançlığa adar mıyım?
Aydaki değişmeleri izler miyim tazelenen

Kuşkularla? Olmaz. Bir kez kuşkulanmak, kesinlikle
Emin olmak demektir. Ben, ruhumun yoşantısını
Senin tahminlerin gibi, havadan sudan, şişirme
Kanıtlara çevirirsem, adam demesinler bana.

Hayır, Iago,
Ben kuşkulanmadan önce görmeliyim, kuşkulanınca
herşey biter:
O ân, sonu gelir artık, aşkın da, kıskançlığın da.»

İftiranın karanlık gücü, masum Desdemona'yı ve yiğit Othello'yu aşkın zaferinden felâkete sürükler. Shakespeare başka oyunlarında da, iftiranın kötülüğünü vurgulamıştır. İşte Cymbeline:

«İftira demişler buna: Ağzı kılıçtan keskindir,
Dili daha zehirlidir Nil'deki sokucanlardan,
Soluğu, en hızlı uçan rüzgârlara biner, gider;
Yalan dolan saçıp durur dünyanın dört bucağına.
Kıraliar, kıralîçeler, devletler, sonra genç kızlar,
Ev kadınları, hayır tâ mezarların sırlarına
Kadar hepsine girer şu iftira denilen yılan.»

Aşka gelince... En güzel aşk oyunlarını ve sevgi şiirlerini yazmış olan Shakespeare, ara sıra, aşkı soytarılık, delilik gibi görmüştür:

«Âşık sözü
Bir tuhaltır, gerçeklerle pek bağdaşmaz. Ben inanmam
O köhnemiş masallara, o perî oyunlarına.
Âşıklarla çılgınların beyinleri hummalıdır:
Öyle hayal kurarlar ki, yarattıkları, öğrenir
Soğukkanlı sağduyunun hiç anlayamadığını.
Divane, âşık ve şair, hep bir olurlar hulyada.
Biri, koca cehenneme sığmayacak kadar şeytan
Var sanır: işte deli o. Âşık da çılgındır: Bulur

Bir çingenenin yüzünde Helen'in güzelliğini.
Şair, cinnet getirmiştir, gözü dönmüştür de, süzer
Tâ göklerden yeryüzünü, tâ dünyadan gökyüzünü:
Hayal, bilinmez şeylere nasıl et kemik verirse
Şairin kalemi yeni bir şekle sokar onları,
Havaya benzer hiçliğe çevre yaratır, ad koyar.»

«Kuru Gürültü» komedisinde şöyle bir söz var

«Hep şaşarım: Adamın biri, başkasının deli divane âşık olup maskaraya döndüğünü görünce böyle budalalıklara güler de, bu seferi kendisi âşık olup nasıl hor gördüğü duruma düşer?»

Shakespeare, bazen aşka şüphe ile bakmış, aşk uğruna ölüm olmadığını öne sürmüştür:

«Şu zavallı dünya, nerdeyse altı bin yaşında; bütün bu süre boyunca tek bir kişi aşk uğruna can vermedi... Bunların hepsi yalan; günü gelince ölmüştür insanlar, kurtlar kemirmiştir onları... ama, aşk uğruna ölmek diye bir şey yoktur.»

Aynı komedide, «Nasıl Hoşunuza Giderse»de, manevi temizlik ve sevgiye ilişkin ne güzel bir şarkı vardır:

— Müzik başlar —

«İhtiras bilmeyen,
Güneşi eksilmeyen,
Ne bulursa yiyen,
Tanrıya şükür diyen,
Buraya gel, buraya gel seni
Sen gel aşka,
Burda düşman yok
Kış ve ayazdan başka.»

Varlığımızdaki her tutkuyu eserlerinde göstermiş olan Shakespeare'de şehvet de kendini gösterir ara sıra.

«İyi Biten Her Şey İyidir»de Kontes sorar: *«Söyle bakayım, niçin evlenecekmişsin?»* Soytarı, şu karşılığı verir: *«Hanımefendi, zavallı vücudum istiyor da ondan. Gövdemdeki ıştahlar dürtüklüyor beni. Şeytan itelerse insan gider.»*

«Macbeth»de, Kıral Duncan'ın öldürülmesinden sonra görünen Kapıcı, bir soytarıdır aslında. Cinayetin dehşetinden sonra, güldürerek ferahlatır. Kapıcı sahnesinde yüzyıllar boyunca, sakıncalı görülmüş olan, «Macbeth» metninden çıkartılan pornografik sözler vardır.

«Kapı vurmak diye buna derler iştel Hani insan cehennem kapıcısı olsa, ömrü kapı açıp kapamakla geçecek. (Kapı vurulur.) Tak! Tak! Tak! İblis'in hatırı için söyleyin, kim o? Çiftçinin biri, bolluk olacak diye kendini asmıştı ya, o geldi işte. Tam zamanında! Bir sürü mendil bulundur yanında, burda kan ter içinde kalacaksın. (Kapı vurulur.) Tak! Tak! Kim o? Canım söyleyin bilmem-ne şeytanın hakkı için. Kalıbımı basarım, ikiyüzlülerden biri bu: Terazinin her iki kefesi için ötekinden daha doğru diye yemin edenlerden. Tanrı adına yapmadık alçaklık bırakmamış, ama cennete katakulliyle girmekte yaya kalmış. Ooo, buyursunlar, seni koca ikiyüzlü heril seni. (Kapı vurulur.) Tak! Tak! Tak! Kim o? Kalıbımı basarım, bir İngiliz terzi bu, bir İrenk tulumundan parça yürüttü diye gelmiştir buraya. Buyursunlar, terzi efendi; burda kaz biçimi ütünü kızdır bakalım. (Kapı vurulur.) Tak! Tak! Susmuyor ki! İn misin, cin misin? Ama burası öyle ayaz ki cehennem mehennem olamaz. Şu zebanilik kabak tadı verdi artık. Zevk ve sefanın çiçekli yolundan yangına giden her meslekten birkaç kişiyi içeri almayı kuruyordum ama, neyse — (Kapı vurulur.) Tamam, tamam. (Kapıyı açar.) Ne olur, unutmayın Kapıcıyı.»

«Dün gece üçe kadar filân kafaları çektik. Efendim, içki üç şeyi kışkırtır burun kızartır, uyutur, işetir. Efendim, şehveti de hem dürtükler, hem köstekler: İnsanın içine isteği sokar, tam işe girişmek vakti gelince yaya bırakır. Bunun için, denebilir ki, iç-

kinin fazlası, şehvete kalleşlik eder, çünkü onu hem yapar, hem yıkar. Önce yola çıkartır, sonra yoldan çıkartır. Allem eder kallem eder, aklını çeler, sonra hevesini kırar. Kaldırıp harekete geçirtir, derken vazgeçirtir. Uzun lâfın kısası, ham hum şaralapla uykuda dürtükler onu, sonra başka bir yolan kıvırır, yüzüstü bırakıp gider.»

Shakespeare, elbette, dünya edebiyatının gelmiş geçmiş en büyük hiciv ustalarından biri... Kişisel ve toplumsal ahlâkı onun kadar güçlü vurgulamış kaç yazar düşünülebilir? En az bilinen oyunlarından biri olan «Pericles»te, bakın, «büyük balık — küçük balık»tan nasıl söz ediyor:

İki balıkçı konuşuyor. Biri soruyor: *«Acaba balıklar, denizde nasıl yaşar?»* Öteki diyor ki:

«Karada insanlar nasıl yaşarsa öyle: Büyükler küçükleri yutar. Bizim cimri zenginler, tıpkı balina gibi... aynaşarak, batıp çıkarak, yavru balıkların peşine takılan, sonra bir ağız açıp yutuveren balinalar var ya. Karada da böyle balinalar varmış, bütün bir yöreyi kilisesiyle, kulesiyle, çanıyla yutuncaya kadar rahat etmezlermiş.»

«Kısasa Kısas»ta adalet bunalımı, önemli bir temadır. Nişanlısı hamile kaldığı için, Claudio idam cezasına çarptırılmıştır. Kızkardeşi, Düke vekâlet eden Angelo'ya giderek bu aşırı cezanın hafifletilmesini ister. Angelo, bu güzel kıza göz koymuştur... yaman bir şehvetle tutulmuştur ona. Angelo'yu dinliyoruz:

«Nedir bu? Ne iştir bu? Suç, onda mı, bende mi?
Günah, ayartanda mı, baştan çıkanda mı, ha?
Onda değil, zaten o ayartmıyor, ama ben
Yatmışım menekşeler arasında, güneşte,
Çiçek gibi değil de, hayvan leşi gibiyim,
Bozulup çürüyorum erdemler mevsiminde.

Bari şu kardeşini bırakayım, yaşasın:
Hırsızlar var, sayarak iktidara geliyor;
Kendileri hırsızlık yapan yargıçlar da var.»

Toplumdaki bozukluklardan sık sık yakınmıştır Shakespeare. Uzun şiirlerinden birinde diyor ki:

«Hasta ölüyor, horul horul uyurken hekim;
Öksüzler aç, perişan, zalim durmadan yerken;
Dul kadın ağlar durur: Şölende yaşar hâkim:
Danışman dört kol çengi, illetler kol gezerken.»

Namus, onur, şeref... Shakespeare'deki kişilerin dilinden düşmeyen düşünceler... O kişilerden bazıları, değer vermez bunlara. Falstaff'ı dinliyoruz. Falstaff, bir bakıma bir «güldürü kahramanı», bir bakıma «soytarı»:

«Şerel, kırık bacağı kaynatır mı? Yoo. Kırık kolu? Yaa. Üzüntüye, yaraya merhem sürer mi? Yaa. Demek ki şerelin cerrahlık bilgisi yaktur. Nedir şerel? Bir sözcük? Nedir o şerel sözü? Hava.»

«Kısasa Kısas» oyununda, gülünç bir hapishane sahnesi vardır. Kabadayı Barnardine, idama mahkûm edilmiştir. Sabahleyin asılacak. Pompey adlı soytarı onu uyandırmaya çalışmaktadır:

Pompey : Barnardine Elendi, kalk bokalım, asılacaksın Barnardine Elendi!

Barnardine (içerden) Hay, gırtlağı kapasıca. Kim bağırıyor öyle? Kım a?

Pompey Dostlarınız, elendim. Cellâdınız. Hadi, elendim. iyilik sizde kalsın: Kalkın, asılın.

Barnardine (içerden) Delal, yezit, git başımdan. Uykum var.

Pompey Rica ederim, Barnardine Elendi, kalkın, uyanık kalın asılıncaya kadar, sonra uyursunuz.

(Barnardine girer)

Barnardine : Hınzır herif. Bütün gece kafayı çektim. Hazır değilim asılmaya.

Pompey Aaa, daha iyi ya, elendim. Bütün gece içen, sabahleyin asılırsa ertesi gün daha rahat uyur.

Barnardine : Kafayı çektim bütün gece. Şimdi, hazırlanmak için zaman istiyorum. Ama bırakmıyorlar ki: Örsle parçalıyorlar kafamı. Bugün ölmeye râzı olmayacağım işte. Dediğim dedik.»

Oradan Dük, söze karışır:

«Gitmek zorundasınız, elendim. Yalvarırım, yapacağınız yolculuğun keylini düşünün.»

Barnardine, Nuh der, peygamber demez:

«Vallahi billahi, kim neye inanırsa inansın, nasıl dil dökerse döksün, bugün ölmeyeceğim.»

Shakespeare'in belli başlı kahramanları, hep kıraliardan, soylu kişiler arasından seçilmiştir. Ama, yoksullar, ünvansızlar, halk çocukları ihmal edilmemiştir. «Dördüncü Henry»deki şu söz boşuna değildir: *«Bir tarih vardır tüm insanların yaşamında.»* Shakespeare, iktidardakilere, hükümdarlara halkın sesini dinlemelerini hatırlatmıştır:

«Kartala zahmetli gelir küçük kuşların şarkısı;
Dinlemez onların dile getirmek istediğini.»

Riyakârlık ve ihanet, kahramanları kaygılandıran, soytarıların dilinden düşmeyen iki belâdır:

«Korkuya dönüşür habis arkadaşların sevgisi,
Korku da nefrete döner.»

«Atinalı Timon», akıllara durgunluk veren servetini dalkavuklarına yedirerek yitiren bir zenginin öyküsü... Timon, parasız pulsuz kalıp Atina'dan ayrılırken kendisini sömürenlere, ihanet edenlere lânet okuyor:

«Kurtlar yatağı surlarl Dönüp bakayım size
Son bir kezl Batın yerin dibine, Atinayı
Koruyamaz olun sizl Analar, kalleş olunl
Çocuklar, baş kaldırınl Köleler, soytarılar,
Söküp atın pörsümüş, mendebur Senata'yu,
Yönetimi siz alınl Siz, körpe bâkireler,
Kendinizi her murdar erkeğe sebil edin —
Hem de gözü önünde ananız babanızın;
Müllisler, vazgeçmeyin elinizde kalandan,
Sakın borç ödemeyin, bıçağınızı çekin,
Her kim size borç vermişse kesin gırtlağını!
Çalın, sâdık uşaklarl Sizin o kellilelll
Elendilerlniz var ya, asıl eli uzun
Hırsızlar onlar, hem de kitabına uydurup
Çalıyorlar boyunal Hadl git, hizmetçi kız,
Beyin yatağına gırl Geneleve yaraşır
Senin hanım. Bıyığı yenl terlemiş oğlan,
Yaşlı, topal babanın kaltuk değneğini al —
Al da beynini dağıt. Hepiniz altüst olun:
Dine saygı ve korku, tanrı inancı, barış,
Adalet ve doğruluk, evde dirlik düzenlik,
Komşularda anlayış, geceleyin âsâyiş,
İlim irfan ve görgü, meslekler, zenaatler,
Rütbeler, görenekler, töreler ve yasalar,
Tam tersinize dönün! Yaşasın kargaşalık!
İnsanlığı kırıp geçiren veba salgını,
Üstüne çullan yaman zehirli hummalarla,
Yıkılmaya hazır, şu çürümüş Atinanın!
Kulunç kötürüm etsin Senatörlerimizi,
Her yerleri tutmaz olsun, vicdanları gibl.

Yalnız çıplaklığımı götürüyorum senden,
İğrenç Şehirl»

Timon, mağarada yaşamaya başlar. Bir gün, kök ararken, kazdığı yerde altın bulur:

«Bu da ne?
Altın? Sapsarı, ışıl ışıl, değerli altın!
Hayır, tanrılar, ben and içip de cayanlardan
Değilim. Kök istedim ben sizden, temiz gökler
Bunca altınla: kara ak olur, çirkin güzel,
Yanlış doğru, soysuz soylu, yaşlı genç, korkak mert.
Ey tanrılar! Niçin bu? Neden yaptınız bunu,
Siz, tanrılar? Bununla, bilmiyor musunuz ki,
Ölüme sürüklenir sapasağlam insanlar.
Şu sarı köle yak mu,
Dini yapar ve yıkar; lânetlenmişi kutsar;
Sevdirir delik deşik cüzzamlıyı herkese.
Boş köşeye oturtur hırsızları; şan, ünvan
Verip Senatörlerle aynı sıraya koyar.
Geckin dullara koca bulduran işte budur.
Hastanenin, yarası irinli hastaların
Bile tiksindikleri kadına merhem gibi
Güzel kokular sürer, onu gönül okşayan
Bir bahar günü yapar. Gel, kahrolası çamur,
İnsanlığın ortak orospusu, ulusların
Ayak takımlarını birbirine düşüren
Fitnelücurt!»

Timon'un altın madeni bulduğu haberi yayılınca onu daha önce sömürmüş olan sözde dostları, yeniden üşüşürler...

Shakespeare, güzeli ve çirkini, iyiyi ve kötüyü ne yoğun sözlerle anlatıyor, değil mi? Eserlerinde yüzlerce özdeyiş var.

Size bir küçük demet sunayım:

«Hatiplerin nutku tutulur güzellik konuşunca.»

«Başı dönmekte olan, dünya dönüyor sanır.»

«Şan, suda halka gibidir, büyür olabildiğine
Ve o kadar genişler ki sonunda kaybolup gider.»

«Kimse
İşlemeyi sevdiği günahı işitmeyi sevmez.»

«Batan güneşe karşı kapı örtenler vardır.»

«Altına yaldız kaymak, zambağa baya vurmak,
Menekşelere koku sürmek, buzu düzlemek,
Gökkuşağına yeni bir renk katmak, kandille
Aramak cennetteki gözü, donatmak için —
Hem bir israftır, hem de gülünç bir aşırılık.»

«Hiçbir şey merhamet kadar cesaret vermez günaha.»

«Kendi başına buyruk özgürlükten dert doğar.
Kutsal göklerin gözü altındaki hiçbir şey
Sınırsız değildir — ne toprak, ne deniz, ne gök.»

«Sinekler neyse
Yaramaz oğlanlara, biz oyuz tanrılara:
Bizi öldürüyorlar oyun, eğlence diye.»

Shakespeare, oyunculara nefîs sahneler ve konuşmalar verdiği gibi, sayısız özdeyişler de vermiştir böyle. Unutulmaz sözler...

Unutulmaz deyince akla oyuncuların rol unutması geliyor. Kendisi de oyuncu olduğu için, Shakespeare, unutma sorununu iyi bilirmiş. Bazı oyunlarında sözkonusu etmiştir de. Coriolanus...

«Şapşal bir oyuncu gibi,
Rolümü unuttum, yerimi şaşırdım, rezil oldum.»

Shakespeare temsillerinde rol unutmakla ilişkili nice anılar vardır. Bir tanesi, 1920'de, ünlü John Barrymore Üçüncü Richard'ı oynarken olmuştur. Ratcliff'i oynayan aktör, şu iki satırı söyleyecek:

«Ben, efendimiz, ben Ratcliff. Köyün erkenci horozu
Sabaha selâmlarını sundu iki kez öterek.»

Bunu söylerken takılmış. «Köyün erkenci horozu» demiş, arkasını getirememiş. Bir daha başlamış. Yine hatırlıyamamış. Bir daha... Barrymore dayanamamış, «Be adam,» demiş. «Ne diye ötmüyorsun?»

Bu tür tiyatro olaylarının en hoşu, Julia Marlowe adlı aktrise aittir. «On İkinci Gece»de Olivia rolünü oynuyor. Karşısında Rahip... Julia Marlowe, ilk mısraı rahatça söylemiş:

«Buyrunuz, aziz Peder. Gökler parlasın...» derken takılmış. Gerisini çıkaramamış bir türlü. Hık, mık... Hatırlayamamış. Ama, nasıl becermişse, aynı vezin ve kafiye ile bir mısra uyduruvermiş:

«Buyrunuz, aziz Peder. Gökler parlasın, ama
Tek bir mübarek satır gelmez oldu aklıma.»

Bir âlemdir şu sahne sanatçıları... Ondokuzuncu yüzyılın ilk otuz yılında Londra tiyatrosunun bir numaralı aktörü olan Edmund Kean, bir gün Othello'yu oynarken, sahnede, Iago'yu oynayan aktörü bir hayli hırpalamış. Oyun bittikten sonra, bir arkadaşı Kean'e demiş ki: «Adamcağızı boğup öldürüyordun az daha. Coşkulu oynamak buna denir işte.» Kean hayretle bakmış arkadaşının yüzüne. «Hangi coşkulu oynamaktan bahsediyorsun sen. Sahiden öldürecektim keratayı. Sahnede önüme geçiyordu boyuna.»

Bazı seyirciler de âlemdir. Birçok Shakespeare rollerine çıkmış olan Mücap Ofluoğlu anlatmıştı: Ünlü yazar Halikarnas Balıkçısı, her rastladığına var gücüyle «Merhabaaa!» derdi. «Allahaısmarladık» yerine de kocaman «Merhabaaa!»lar kullanırdı. Bir gün «Macbeth»i izliyormuş. Tiyatroya gittiğinde kafası iyice tütsülüymüş. Ön sıraya oturtmuşlar. Oyunun birçok yerinde selâmlaşmalar vardır: «Merhaba, Duncan!» «Merhaba, Macbeth!» «Merhaba, Macduff!» Bizim Halikarnas Balıkçısı, bunları işitince ayağa kalkmış, sahneye kocaman bir «Merhabaaa!» çekmiş.

«Hamlet» ile sahne sanatı öyle içli dışlıdır ki... Konunun gelişmesinde Danimarka Prensinin tiyatro meraklı ve oyuncuları kullanarak babasının katiline kurduğu tuzak, önemli bir rol oynar. Bu oyunu düzenlemesinden az önce, Hamlet'i durgun, üzgün, düşünceli görürüz:

«Son zamanlarda neden bilmiyorum, bütün neşemi yitirdim, severek yaptığım her şeyden bezdim. Yüreğimi öyle bir burukluk eziyor ki varlığın çerçevesi olan bu güzelim dünya, gözüme çorak bir toprak yığını gibi gözüküyor artık. Şu görkemli sema, şu hava, işte bak, şu anlı şanlı gökkubbe, altın alevlerle süslü olan şu heybetli çatı yok mu, sadece murdar, illetli bir duman kumkuması gibi görünüyor bana. Ne güçlü bir yaratıktır insan! Ne kadar soyludur aklı! Yetenekleri nasıl da olağanüstü! Gövdesi, hareketleri ne kadar biçimli, düzgün, övmelere değer! Davranışlarında nasıl da melek gibi! Sevgide, anlayışta nasıl da tanrısal! Dünya güzeli! En pürüzsüz, örnek yaratık! Gel gör ki, benim için, bu varlığın özü, toz toprak değil de nedir?»

Hamlet, bir sahne sanatçısını yücelten rollerden biridir. Ama, o rolü bir prima donna gibi oynayıp kendi kişilikleriyle Hamlet'e baskın çıkmaya kalkışanlar da olmuştur. Ondokuzuncu yüzyılın ünlü Shakespeare aktö-

rü Sir Henry Irving böyle yaparmış. Hiç değilse, Bernard Shaw'a göre. Shaw demiş ki: «Irving, akıllara durgunluk veren bir işi başarmıştır: Hamletsiz Hamlet'i oynamıştır. Hamlet'i çıkarıp yerine kendisini koymuştur.»

Bizde de, gelmiş geçmiş en sevimli tulûatçılarımızdan Naşit, sadece güldürü sanatçısı olarak ün salmış olduğu halde, Hamlet'i oynamaya heves etmiş. Rahmetli, koca burunlu, dört kol çengi, gözleri fıldır fıldır bir komik... İlk temsilde, Naşit'in seyircisi her zamanki gibi, gülmüş de gülmüş. Naşit bakmış ki olacak gibi değil, sahnenin önüne yürümüş: «Bu, bir trajedidir,» demiş, «Acıklıdır. Buna gülmeyeceksiniz, ağlayacaksınız.»

Trajedi mi, komedi mi? Polonius'un oyuncuları överken Hamlet'e sıraladığı türler gibi:

«...trajedi, komedi, tarih, pastoral, komik pastoral, tarihsel pastoral, trajik tarih, trajik-komik-tarihsel-pastoral, zaman-yer-konu birliğine uygun oyunlar, eleştiriyle kısıtlı olmayan piyesler...»

«Hamlet»te olup bitenleri bilmeyen yoktur denebilir. Hamlet'in babasını Kıral Claudius öldürmüştür. Şimdi Hamlet, aynı zamanda amcası ve üvey babası olan Claudius'un suçunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu, oyunculara bir sahne oynatarak yapmayı tasarlıyor:

«İşitmiştim ki suçlular oturup oyun izlerken
Kurnaz bir sahne onları canevinden vururmuş da
İtiraia başlarlarmış. Cinayetin dili yoktur
Ama, bir mucize gibi açığa vurur kendini.
Oyunculara babamın öldürülüşüne benzer
Bir oyun oynatacağım amcamın önünde. Ve ben
Ondan ayırmayacağım gözümü, kısıtacağım.
Bir ürpersin, bocalasın, bilirim yapacağımı.
Belki şeytandır gördüğüm ruh; şeytanın gücü yeter

Göz alıcı bir biçime bürünmeye; evet, belki
Hem zayıflığımı, hem de yüreğimdeki kasveti
Fırsat bilir de, böyle ruhlara sözü geçtiğinden,
Beni kandırarak cehenneme yollar. Bundan daha
Sağlam ipuçları bulmam gerek. Bütün iş, oyunda:
Ben, Kıralın vicdanını yakalayacağım anda.»

Hamlet, oyuncular için. Kırala kurduğu kapana uygun sözler hazırlamıştır. Bu oyunun nasıl oynanmasını istediğini anlatır:

«Yazdığım konuşmayı, ne olur, söylediğim gibi, kıvrak oku. Yok, bizdeki oyuncuların çoğu gibi, nutuk çekeceksen, mısralarımı şehrin tellâlı okusun daha iyi. Havayı bıçkıyla biçer gibi elini kolunu sallama şöyle, her şeyi ölçülü yap, usul usul. Coşkunluğun sel olsa da, kırtına — ya da, ne bileyim — kasırga olsa da, onu yatıştırıp yumuşatmalısın. Ah, beni canevimden vuruyor takma saçlı, ağzı kalabalık bir delikanlının coşkun bir duyguyu yürek paralarcasına, şerha şerha yırtarcasına haykırarak en ucuz yerlerde oturan seyircilerin kulaklarını patlatması... O cahillerin çoğu, anlaşılmaz, dilsiz oyunları, yaygarayı sever zaten.

«Fazla yavan da olma: kendi sağduyun, doğru ölçüyü versin sana. Yaptıkların, söylediklerine uysun, söylediklerin yaptıklarına. Asıl gözönünde tutman gereken, yaradılışa ve doğaya aykırı düşmemektir. Çünkü bundan şaşarsak, oyunculuğun amacından uzaklaşmış oluruz. O amaç, başlangıçta olduğu gibi şimdi de, doğaya ayna tutmaktır; erdeme özbenliğini, kötülüğe içyüzünü ve çağın kendi varlığına çehresini göstermektir. Abartma olursa ya da oyun uysalsa, bilgisizler belki güler ama, iyi bilenler üzülür. Bilgili tek bir kişinin beğenisi, sizce, bir tiyatro dolusu bilgisizin alkışından ağır basmalı. Hey gidi, ben öyle oyuncular görmüşümdür ki — övgü kozanan, göklere çıkarılan oyunculardı bunlar — günaha girmeyeyim ama, değil Hıristiyan gibi konuşmak, değil Hıristiyan gibi yürümek, putperest bi-

le değillerdi, insandan sayılmazlardı; öyle şişinerek yürüyorlar, avaz avaza bağırıyorlardı ki bu adamları doğanın kaba işçileri yaratmış, insan yapayım derken berbat taklitlerini yapmış diye düşünmüşümdür.

«Soytarıları oynayanlarımız, sakın yazılı olanlardan fazlasını söylemesin. Ben öylelerini gördüm ki kendileri gülerek, bir yığın hödük seyirciyi güldürmeye çabalıyorlardı, hem de tam oyunun anlayış isteyen, en can alıcı yerinde. Berbat bir iştir bu: Bu yolu tutan soytarının ne acıklı bir şöhret budalası olduğunu gösterir. Hadi, gidin, hazırlanın.»

Oyuncuların sunduğu temsilde, Hamlet, babasını Claudius'un öldürdüğünü kesin olarak anlar. Sonra, Claudius'u öldürdüğünü sanarak yanlışlıkla Polonius'un canına kıyınca Danimarka'dan ayrılmak zorunda kalır. Sevgilisi Ophelia'dan da uzak kalır. Aşkını bir mektubunda heyecanla açıkladığı güzel Ophelia'dan:

«Yıldızlar ateş mi diye kuşkulan;
Güneş döner mi, kuşkuyla karşılo;
Gerçekten kuşkulan, belki de yalan,
Ama aşkıma kuşku duyma asla.»

Hamlet, Danimarka'ya döndüğünde, Ophelia intihar etmiştir. Yolu mezarlığa düşecektir. Orada, mezarcılar Ophelia için mezar kazmaktadırlar. Ne kadar ilginç, Shakespeare, Hamlet'in metninde mezarcıları «Birinci Soytarı», «İkinci Soytarı» diye göstermiştir. İki «soytarı» mezarcı, intihar edenin dinî usullere göre gömülüp gömülmemesi sorununu konuşuyor...

Birinci Soytarı Kadın, canını kendi kurtarmış. Yine de Hıristiyan olarak mı gömülecek?

İkinci Soytarı Evet diyorum sana. Onun için, hemen kaz şu mezarı. Soruşturmayı yapan yetkili, Hıristiyan geleneğine göre gömülür demiş.

Birinci Soytarı Nasıl olur, meğer ki kendini kurtarmaya çalışırken boğulmuş olsun?

İkinci Soytarı Öyle olmuş zaten.

Birinci Soytarı «Taammüden» derler ya, öyle; başka türlü olamaz. Can alıcı nokta bu: Ben kendimi bile bile suda boğarsam bu bir eylemdir; eylemin üç aşaması vardır: Kalkışmak, yapmak, kesinleştirmek. Demek ki kadın kendini bile bile boğdu suda.

İkinci Soytarı Bak, dinle beni, kazmacı başı.

Birinci Soytarı Müsaade buyur. Su şurada, oldu mu? Adam da şuracıkta, tamam mı? Adam suyu boylayıp boğulursa, demek ki istemiş olsa da olmasa da kendini boğmuştur. Bunu unutmayasın. Ama, su kalkıp ona geldiği için boğulursa, adam kendini boğmuş olmaz. Yani, kendi ecelinden suçlu olmayan, kendi hayatını kısa kesmiş değildir.

İkinci Soytarı: Yasa mı bu?

Birinci Soytarı: Elbette, ya ne sandın? Soruşturma yasası.

İkinci Soytarı: Ben doğrusunu söyleyeyim mi sana? Şu kadın soylu olmasaydı Hıristiyan mezarlığından başka bir yere gömerlerdi.

Birinci Soytarı: Hay, ağzını öpeyim. Şu dünyada, soyluların kendilerini asmaya, boğmaya hakkı var da dindaşlarının yok. Yazıklar olsun. Hadi bakalım, al küreği ele. Bahçıvanlar, lâğımcılar, mezarcılardır en eski soylular... Âdem babanın mesleğini onlardır sürdüren.

İkinci Soytarı: O da soylu kişi miymiş?

Birinci Soytarı Eli ilk silâh tutan insan oydu.

İkinci Soytarı Hadı canım, silâhı yoktu ki.

Birinci Soytarı Ne! Kâfir misin sen? İncil'i okuyup onlamıyor musun? Âdem toprağı kazdı diyor İncil. Elinde araç olmasa nasıl kazardı? Bir soru daha soruyum sana: Tam korşiliğini veremezsen git kendini—

İkinci Soytarı Sor bakalım.

Birinci Soytarı Duvarcıdan, tersane işçisinden, dülgerden daha sağlam iş çıkaran kimdir?

İkinci Soytarı : Doroğacı diken. Çünkü onun kurduğu yapı, bin kişinin başını yer de durur yerli yerinde.

Birinci Soytarı : Aklınla bin yaşa. Doroğacının işi iş. Ama, niye, nasıl? Cünkü günah işleyenlerin işini görüyor da andan. Şimdi sen, doroğacı kiliseden daha sağlam demekle günah işliyorsun. Demek ki doroğacı senin işini görebilir. Bir daha dene, bakalım.

İkinci Soytarı : Duvarcıdan, tersane işçisinden, dülgerden daha sağlam iş çıkaran kimdir?

Birinci Soytarı: İşte bil bunu, bitir işi.

İkinci Soytarı : Dur, bakayım, dilimin ucunda.

Birinci Soytarı : Hadi, göster kendini.

İkinci Soytarı : Bak şu işe, çıkaramıyorum.

Birinci Soytarı : Baş ver, kala patlatma artık. Eşeğin hantalsa ne kadar dövsen daha hızlı yürümez. Bir daha sana bu soruyu sorarlarsa «Mezorcı» diye cevap ver. Mezarcının yaptığı evler, kıyamet gününe kadar ayakta kalır. Hadi, meyhaneye git, bana içki getir.

Hamlet, mezarlığa girmiştir Horatio ile. Mezarcıların yerden kafatasları çıkardıklarını, oraya buraya attıklarını görerek Horatio'ya der ki:

«Bir zamanlar dili vardı şu kolotosının, şarkılar söylerdi. Hınzır herif, nasıl da yere vuruyor — ilk cinayeti işleyen Kâbil'in çene kemiğiymiş gibi. Şu eşek herifin teptiği, Tanrıyı bile kandırmaya kalkışan bir politikacının kafası olamaz mı?»

.....

«Ya da 'İyi günler, tatlı efendimiz! Nasılsınız, ballar balı efendimiz!' diye diller döken bir saraylının?»

«Bir tane daha. Bir avukatın kafatası olamaz mı bu? Şimdi nerde o kılı kırk yarmalar, kelime oyunları, dâvâlarda, mülkiyet işlemlerinde çevrilen dolaplar?»

Sonra, Hamlet'in çocukluğunda sarayın soytarısı olan Yorick'in kafatası çıkar ortaya:

«Ver bakayım bana. (Kalatasını alır). Vah zavallı Yorick. İyi tanırdım onu, Haratia, doyum olmazdı şakalarına. Ne eşsiz bir hayal gücü vardı adamın. Binlerce kez sırtında taşımıştır beni. Ama, şimdi gözüme gönlüme ne de iğrenç geliyor. İçimi bulandırıyor. Şurda dudakları vardı, kimbilir kaç kez öptümdü. Şakaların nerde şimdi? O çılgınlıkların, türkülerin, sofrayı kahkahaya boğan o ışıl ışıl nüktelerin? Kendi sırıtışınla alay edeceğin bir tanesi bile kalmadı mı? Çenen büsbütün düştü mü, ne? Hadi, ona kıraliçenin odasına git, de ki: Yüzüne bir parmak kalınlığında boya sürse bile, olup olacağı bu. Güldür bakalım onu bununla.»

Hamlet'in âkıbetini biliyorsunuz. Ölürken, dünyanın o acıklı olayları iyi öğrenmesini ister:

«Ah, Tanrım. Haratia, öyle lekeli bir ad
Kalacak ki ardımda, sırlar sürüp giderse.
Beni barındırdığın olduysa yüreğinde,
Sen bir süre kendini mutluluktan uzak tut,
Acı çekerek soluk al şu haşin dünyada
Dile getirirken bana olup bitenleri.»

Ve Hamlet'in son sözleri...

«Size anlatırdım ya,
Kalsın. Haratia, ben can veriyorum artık.
Sen sağsın. Anlat beni, anlat haklı dâvâmı
İnanmayanlar varsa.»

«Ötesi sessizliktir.»

«Ötesi sessizliktir...» Bu sarsıcı, sürükleyici trajedinin bitişi, ne şiirlidir... O acıklı sahnelerde, gülünç durumlar da olmuştur ara sıra.

Ondokuzuncu yüzyılın en başarılı Shakespeare oyuncularından William Charles Macready, «Hamlet»i sahneye koyuyor, hem de başrolü oynuyor. Provalarda, Kıral

Claudius rolündeki aktörü hiç beğenmiyormuş, hep arkada tutuyormuş. Kırala, öleceği yer olarak da, sahnenin dibinde bir köşe seçmiş, seyircilerin gözünden ırak. Kendisi, Hamlet, ön tarafta, seyircilere en yakın yerde ölecek. İlk temsilde, Kıral Claudius'u oynayan adamcağız, sendeleyerek gelmiş, sahnenin önünde ve tam ortasında, Hamlet'e ayrılan yere yığılmış. Macready, neye uğradığını şaşırmış elbette. Hemen adamın kulağına fısıldamış: «İşin ne burda? Git arkada ölsene. Hadi kalk, kendi yerinde öl.» Ölmüş olan Kıral doğrulmuş, bütün salonun işiteceği bir sesle: «Sen bana baksana, Macready Efendi,» demiş. «Provalarda ne dedinse yaptık, ama şimdi ben Kıralım, canım nerde isterse orda ölürüm.»

«Macbeth»in sonunda da bu tür bir sahne olayı olmuş Londra'da. Kahraman Macduff ile habis Macbeth, kılıçla vuruşurlar. Macbeth ölür... Bir keresinde Macbeth'i oynayan aktör coşmuş, yaman çarpışıyormuş. Macduff yalvarır dururmuş, «Yapma, etme, kısa kes, hadi öl artık,» diye... Macbeth oralı değil... Yiğitçe kılıç sallıyormuş. Macduff az kalsın yorgunluktan yere yığılıp kalacakmış. Ünlü trajedinin sonunda, Macbeth'in kurtulmasına ramak kalmış. Neyse, nihayet, Macbeth merhamete gelip ölmüş de trajedi değişmemiş. Ama, seyirciler o kadar keyiflenmişler ki vuruşma sırasında tempo ile alkış tutarak «Macbeth»i teşvik etmişler. Ölünce de alkışla ayağa kaldırtmışlar, yeniden coşkunca alkışlamışlar.

Soytarılık gibi görünen böyle davranışlar, aslında tiyatroculuğun tuzu biberidir. Shakespeare'in kendi gerçek soytarıları, çok daha eğlencelidir. «Nasıl Hoşunuza Giderse» komedisinde, Jacques ormanda rastladığı bir soytarının zekâsını överek hiciv sanatını savunur...

«Bir soytarı, bir soytarıl Ormanda soytarı gördüm,
Alacalı bulacalı soytarı; berbat bir âlem!
Yalan söylüyorsam ekmek çarpsın, gördüm soytarıyı.

'Günaydın, soytarı.' dedim. O 'Hayır, efendim,' dedi,
Soytarı demeyin bana, gökten talih ininceye
Kadar. Cebinden bir saat çıkartıp baktı: 'Saat on,'
Dedi tersiz gözleriyle. 'İşte böyle izliyoruz
Dünyanın gidişini. Bir saat önce dokuzdu ya,
Bir saat sonra da on bir olacak. Böyle bizler
Saatten saate olgunlaşıp saatten saate
Çürüyoruz.' İşte ibret dolu bir masal. Dinledim
Alacalı bulacalı soytarının ahkâmını
Zaman konusunda, horoz gibi öttü ciğerlerim
Soytarılar nasıl böyle derin düşünürmüş diye;
Hiç durmadan güldüm, onun saatiyle tam bir saat.
Hey gidi soylu soytarı! Değeri eşsiz soytarı!»

«Antoni ile Kleopatra», tarihe yön veren iki büyük şahsiyetin aşk trajedisi... Roma ile Mısır'ı birleştirmek vaadini taşıyan, ama kahramanlarını felâkete sürükleyen bir aşk olayı... Antoni, Romalılar tarafından «bir orospunun elinde oyuncak» oldu diye eleştirilmektedir. Sevgisinin «yeni bir gökyüzü, yeni bir yeryüzü» olduğunu söyleyen Antoni, Kleopatra için her şeyi feda etmeye hazırdır, nitekim fethettiği toprakları bile elden çıkarmaktadır. Kleopatra bir yenilgiye sebep olup özür dilediği zaman, Antoni onu teselli ederek, olayı örtbas eder:

«Tek bir damla yaş dökme: bence senin tek yaşın
Üstündür her zaferden, her yenilgiden. Bir kez
Öp beni, sırf bu bile öder her emeğimi.

Yüreğim kurşun gibi, sevgilim. Bize şarap
Getirin, yemek verin içerde. Kader şunu
Bilir: Bize ne kadar vurursa biz de onu
Hiçe sayarız o kadar.»

İkinci savaşı da kaybederler. Antoni öyle yaman bir öfkeye kapılır ki Kleopatra'yı öldürmek ister, ama Kleopatra kaçıp gizlenir, öldü diye haber yollar Antoni'ye. Umutsuzluğa kapılan Antoni, kendini öldürecektir:

«Erişeceğim sana, Kleopatra, bağışla
Diyeceğim ağlayarak. Başka çıkar yol yok,
Çünkü her an işkence artık. Meşale söndü.
Yat; başıboş dolaşma. Şimdi her çaba, bozar
Kendi yaptığını. Ya! Kuvvet kendi elini
Kolunu bağlar. Mührü bas: Sana ersin her şey.
Erosi — Geliyorum, ecem: — Erosi — Bekle beni,
Ruhların çiçekler üstünde yattığı yerde
İkimiz elele yürüyeceğiz, coşkun, dinç —
Hayran kalacak bizi seyreden hayaletler.»

Can çekişmekte olan Antoni'yi Kleopatra'ya götürürler. Yine «Mısır» diye hitap eder Kleopatra'ya:

«Ben ölüyorum, Mısır, ben ölüyorum, ama
Ölümden biraz zaman dilenliyorum şimdi,
Binlerce öpüşten san, en cılız öpücüğü
Kandurabilmek için senin dudaklarına.»

Kleopatra, Antoni'nin ölümüne yanıp yakılırken der ki:

«Böyle yüce bir varlık çökünce şu yuvarlak
Dünyada daha büyük yarık açılmalıydı;
Aslanlar sarsmalıydı kentlerde sokakları,
Vatandaşlarla dalmalıydı aslan inleri.
Antoni'nin ölümü tek bir yıkım değildir:
Dünyanın yarısını kapsardı onun adı.»

Kleopatra, Shakespeare'in görkemli kadın kahramanlarından biri... Lady Macbeth, Desdemona, Portia, Gertrude, Ophelia... daha niceleri... Bunlar arasında, «Hır-

çın Kız» diye tanıdığımız Katherina da var. Piyesin asıl adının karşılığı «Şirreti Uslandırmak»tır ama, «Hırçın Kız» dilimize daha elverişli. Katherina'yı yola getirmek zor iş. Shakespeare, başka bir komedisinde, «Verona'lı İki Centilmen»de diyor ki:

«Adamda dil varsa erkek diye bellemem adını
O dille beceremezse kazanmayı bir kadını.»

Petruchio, Hırçın Kız Katherina'yı uslandırmayı beceremez başlangıçta... Ama, sonunda, Kate yola gelmiştir. Bakın, o şirret, şimdi kocaları nasıl övüyor:

«Kocan, senin efendindir, hayatın, koruyucundur;
Başının tâcıdır, sultanındır, özene bezene
Bakar sana, yedirir içirir seni; kara demez,
Deniz demez, vargücüyle çalışır da bekçin olur
Gece fırtınada; gündüz soğuktan esirger seni,
Sıcacık evinde yan gel, yat diye, güvenli, rahat.
Ve fazla bir şey beklemez senden karşılık olarak:
Aşk bekler, güzellik bekler, bir de tam itaat bekler:
Bu küçük bir ödemedir, koskoca bir borca karşı.»

Shakespeare'in en trajik birkaç kadınından biri Jülyet... Balkon sahnesine gireceğiz şimdi. Romeo, Jülyet'i görüyor balkonda.

«Yavaş! Karşıki camdan süzülen ışık da ne?
Orası doğu, evet; Jülyet de güneşi Yüksel,
Güzel güneş, canını al şu kıskanç ayın — sen
Onun nedimesisin, ama kat kat güzelsin
Diye hıncından hasta düşüp sararan ayın.
Madem ki kıskanıyor, ona nedime olma.
Bâkirelik giysisi hastalıklı, yemyeşil:
Sırf soytarılar giyer bunları; sen çıkar, at.
Benim sevgilim bu, ah, benim aşkım o işte!

Ah, bir bilse sevgilim olduğunu.
Konuşuyor da bir şey söylemiyor. Ne çıkar?
Gözüyle anlatıyor; karşılık vereceğim
Ben fazla atılganım: bana seslenmiyor ki.
Göklerdeki en güzel iki yıldız bir yere
Giderken onun gözlerine yalvarıyorlar
Biz dönünceye kadar siz ışıldayın diye.
Onun gözleri gökte, yıldızlar da başında
Olsaydı? Yanağının nuru utandırırdı
O yıldızları, nasıl gün ışığı lâmbayı
Utandırırsa. Gökte, gözleri öyle parlak
Akardı ki gece bitti diye ötüşürdü
Kuşlar. Bak, yanağına nasıl koymuş elini!
Ah, o eldeki eldiven olabilseydim de
Dokunsaydım o yanağa.»

Tiyatro tarihinde, bundan daha ince duygulu, daha şiirli bir aşk yok dense yeridir.

Shakespeare'deki dramatik gerilimlerin birçoğu, hükümdarların iktidar bunalımlarından doğar. Taç giyip mutlu olan o kadar az kıral vardır ki... Hoşnut olduğunu söyleyen Altıncı Henry, kendisinden bir istisna olarak söz eder:

«Benim tâcım başımda değil, yüreğimdedir;
Ne elmasla süslüdür, ne Hint mücevheriyle;
Hiçbir göze görünmez: benim tâcım, hoşnutluk;
Kıraliara pek nasip olmayan bir taçtır bu.»

Kıral Lear, bir yandan, insanları yanlış değerlendirmenin, bir yandan da nankörlüğün yarattığı bir trajedi... Lear'in acıklı öyküsü, hükümdarlığının sonunda başlamıştır. Yaşlanmış olan Lear, ülkesini üç kızı arasında bölüştürmeye karar verir. Ama önce onların sevgisinden emin olmak ister. Kızlarından ikisi —Goneril ile Regan— babalarını sevdiklerine iyice inandırırlar. Üçüncü kız

—Cordelia —sevmesi gerektiğinden ne fazla ne de az sevdiğini söyleyince Lear'in hışmına uğrar. Onun hakkını da iki kızkardeşi paylaşır. Ama, Goneril ile Regun, tahtından vazgeçen ihtiyar Lear'e ihanet ederler. Lear'e bakmaya, tüm ihtiyaçlarını karşılamaya, emrine yüz şövalye vermeye and içtikleri halde, sözlerini tutmazlar. İki kızı, babalarına neler gerektiğini sorunca, üzgün Lear der ki:

«Yo, gerekler üstünde durmamalı. En selil
Dilencilerde bile gereksiz şeyler vardır.
Sırf gerekli olanı verse Doğa, hayvanca
Olur insan yaşamı. Sen kibar bir hanımsın.
Sıcak tutan giysiye bürünmek şan verseydi
Doğaya gerekmezdi seni sıcak tutmayan
Anlı şanlı giysiler. Ama, asıl gereken —
Tanrılar, sabır verin bana, siz verin bana
Zorunlu olan sabrı. Şurda, görüyorsunuz
Beni, yüce tanrılar: Zavallı bir ihtiyar —
Yaşlılıktan perişan, matemden iki büklüm:
Bu kızların kalbini babalarına karşı
Siz kışkırtıyorsanız, buna boyun eğecek
Kadar aptal etmeyin beni. Coşturun beni
Soylu bir ölke ile. Kadın silâhı olan
O gözyaşları, erkek yüzümü kirletmesin.
Hayır, korkunç cadılar, sizden öyle intikam
Alacağım ki: Bütün dünyaya — neler, neler...?
Tam bilmiyorum ama — yaptıklarım, dünyaya
Dehşet saçacak. Benim ağlayacağımı mı
Sandınız? Hayır, hiç de ağlayacak değilim.
Ağlamam için bunca sebep var ama, kalbim
Bin parça oluncaya kadar yaş akmayacak
Gözümden. Ah, soytarı, çıldıracağım işte.»

Ortalıkta kalan Lear, daha sonra, soytarısıyla birlikte, fundalıkta fırtınaya yakalanır:

«Esin, rüzgârlar, esin! Çatlayıncaya kadar
Yanaklarınız, esin! Kudurun! Sağanaklar,
Boralar, sel götürün! Boğun hem kuleleri,
Hem üstlerinde rüzgâr gösteren horozları!
Düşünceyi kül eden kükürtlü ateşler, siz,
Meşeyi çatırdatan yıldırım öncüleri,
Şu ak saçlı başımı okşayın! Sen, koca gök,
Gürle de yamyassı et yusyuvarlak dünyayı.
Doğa'nın insan döken kalıplarını ez, kır.
Nankör insan üreten tohumları sil süpür.

Vargücünle gürle, sen, koca gök. Sen ateş kusl
Seller boşansın! Yağmur, rüzgâr, yıldırım, ateş!
Siz kızım değilsiniz. Nankör diyemem sizel
Ben ne saltanat verdim size, ne «Yavrum» dedim;
Sizin hiçbir sadakat borcunuz yok ki bana.
Keyfinizce yağdırın üstüme şerrinizi.
Şurda, köleniz gibi duruyorum, takatsiz,
Sıskacık, hor görülen, zavallı bir ihtiyar —
Ama, yine de, size «yardakçı kullar» derim:
O iki melun kızla birlik olup da böyle
Savaş açıyorsunuz saçı başı ağarmış
Bir insana. Ah, yazıklar olsun! Ah, ayıp size!»

Lear'in durumuna üzülenlerden ve yapılan haksızlığı kınayanlardan biri, Goneril'in kocası Albany Dükü diyor ki:

«Ah, Goneril, yüzüne sert rüzgârın attığı
Toz toprak kadar bile değerin yokmuş senin.
Huyundan ürker oldum. Yolunda hiçbir engel
Tanımaz varlığının kaynağını hor gören,
Özsuyunu aldığı gövdeden benliğini
Çekip koparan bir dal, kurumaya mahkûmdur:
Kuruyunca da, çalı çırpı diye yakılır.

Akıl ve erdem, iğrenç gelir sırf alçaklara.
Murdar olanlar sever birbirini. Öz evlât
Değil, kaplan yapmazdı sizin yaptığınızı.
Altın kaplama yaptır günahına: Kalayca
Kırılır adaletin sapasağlam mızrağı.
Paçavraya sar onu, cüceninin saman çöpü
Delip geçer. Kimseler suçlu değil, hiç kimsel
Ben hiç kimse diyorum: Ben hepsine kefilim.
Şunu iyi bil, dostum: Bendedir dâvâcının
Ağzını mühürlemek gücü. Kendine cam göz
Tak da benze aşşağılık politikacılara:
Yani görür gibi yap görmediğin şeyleri.»

Lear, bunamakta, çıldırmaktadır... Bir zamanların şanlı hükümdarı, yürekler acısı durumdadır artık. Bir gün kırda, Lear yaban çiçekleri takmış takıştırmış, dururken, uzaktan Gloucester Dükü, sesini tanır:

«Bu sesi tanıyorum ben: Kıral değil mi bu?»

Ve eski Kıral Lear der ki:

«Kıral yal Hem tepeden tırnağa kadar Kıral!
Ben, bir bakış baktım mı, uyruklarım titrerler.
Bağışlıyorum şunun canını. Neymiş suçu?
Zina mı? Hayır, ölme! Zinadan ölünmez. Yal
İşte çalıkuşu da, aynı yolun yolcusu.
Yaldızlı böcekler de önümde çiftleşiyor.
Yaşa, var al, çiftleşme!

Çiftlik köpeği nasıl havlar bir dilenciye,
Hani nasıl da kaçar o dilenci, köpekten?
İşte bu, iktidarın yaman bir timsalidir:
Makamında itaat edilir bir köpeğe.
Behey, hınzır zaptiye! Çek şu kanlı elini!

O orospuyu sanki neden kırbaçlıyorsun?
Kendi sırtını aç da kırbaçla. Nasıl olsa
Onu kırbaçlamana sebep olan şu işi
Bir de ben yapsam diye yanıp tutuşuyorsun.
Tefeci ipe çeker ona kazık atanı.
Yırtık giysi, gösterir en küçük kusurları;
Cübbenin, samur kürkün örtmediği ayıp yok.»

Lear'in haksızlık ettiği üçüncü kızı Cordelia, babasını bulmuştur. Başka Lear taraftarları ile birlikte savaş vermektedir. Ama savaşı kaybederler. Baba kız, tutsak düşmüştür. O acı ânda, Lear kızına der ki:

«Hayır, olamaz, hayır! Gel gidelim zindana:
Şarkı söyleriz arda. Kafeste kuşlar gibi.
Benim hayır duamı istersen, diz çökerim
Ve af dilerim senden. İşte, öyle yaşarız:
Dualar, türküler ve masallarla başbaşa;
Güleriz pırıl pırıl uçan kelebeklere...
Zavallı düşkünlerin saraydan aktardığı
Haberleri dinleriz. Biz de sohbet ederiz
Onlarla: Kim kazanmış, kim kaybetmiş, yükselen
Kim, işten atılan kim? Olayların sırrını
Öğreniriz Tanrıdan gelen elçiler gibi...
Ve biz görürüz zindan duvarları ardından,
İktidardakilerin çevirdiği işlerin
Amaca ulaşırken ansızın çöktüğünü.»

Düşmanları, Cordelia'yı asmıştır. Lear, kucağında sevgili kızını taşıyarak girer, ordakilere bağırır:

«Uluyun, çığlık atın, uluyun! Ah, hepiniz
Taştan adamlarsınız! Sizdeki diller, gözler
Bende olsaydı öyle ağlar, haykırırdım ki
Gökkubbe yıkılırdı! Ah, gitti kızım, gitti!
Ben bilirim, kim yaşar; bilirim, kim yaşamaz.

Can verdi kızım. Artık toprak gibi. Bir ayna
Verin bana: Soluğu, aynayı buğularsa
O yaşıyor demektir.»

Ve koca Kıral Lear, kızına yana yana ölür.

«Ah! Astılar zavallı
Yavrucuğumu! Hayır, hayır, hayır, hiç eser
Yok hayattan! Bir köpek, bir at, bir sıçan niçin
Yaşasın da, niçin hiç soluk kalmasın sende?
Hiç göremeyeceğim seni artık... Hiç, hiç, hiç!
Ne olur, şu düğmeyi çözünüz... Teşekkürler,
Efendim! Bakın şuna! Gördüğünüz kim: Kızım,
Bakın ona, şuraya bakın...»

Sevgili Seyirciler, Shakespeare'in engin sanatı için ne yorumlar yapılırsa yapılsın... Abartmasız söylüyorum, bu konuda birkaç bin kitap yayınlanmıştır zaten... Kim ne derse desin: Shakespeare'in özü aşktır. Ve aşkın gücü, belki de, en yoğun ifadesini Shakespeare'in Sonelerinde bulmuştur.

«Kimi soyla övünür, kimi hünerleriyle,
Kimininki zenginlik, kimininki sert pazı,
Kiminde giyim kuşam, korkunç rüküşse bile,
Kiminde safkan otlar, kiminde şahin, tazı;
Her merakın kendine göre bir büyüsü var,
Hoşlananlar çıkarmaz onu gönüllerinden;
Ama beni doyurmaz bölük pörçük meraklar,
Benim bir sevgim var ki üstündür her birinden.
Soylu doğmak nedir ki, seni sevmek elverir,
Parlak urbalardan hoş, servetten daha zengin,
Bana şahinden, attan daha fazla zevk verir;
Bende bütün övünçler — benim oldukça sevgin.»

Gerçek sevgide her şey mubah gibidir, her acı sineye çekilir:

«Kölen olmuşum senin, elden başka ne gelir,
Gece gündüz el pençe divanım buyruğuna;
Geçirdiğim saatler, baştan başa bir hiçtir
Sen buyurmuş değilsen çabalarım boşuna.
Senin için, sultanım, saatleri gözlerken
Ben kimim ki küseyim sonu gelmez günlere.
Kara kara düşünmem, acı çekmem özlerken,
Uğurlar olsun dersen kölene sen bir kere;
Ben kimim ki kıskanıp kuşkulanıp soraym
Kimle içli dışlısın, nedir yaptığın işler;
Derdim günüm put gibi düşünmeden duraym,
Mutlu kıldıklarını bilmek, içime işler.
Öyle körkütük sâdık bir köledir ki sevda,
Seni kötü göremez bin kötülük yapsan da.»

Güzel sevgilinin yok olacağını düşünmek, âşık için feci bir azaptır:

«Gördüm anıtlarını nice görkemli çağın
Zamanın zalim eli yıkıp etmiş yerle bir,
Başları göğe değen kuleler darmadağın
Ve sonsuz tunç, ölümün gazabına köledir;
Gördüm herşey bozulur, sonsuz sürüp gidemez,
En sağlam devlet bile günün birinde çürür,
Yıkımlar düşündürdü beni ister istemez:
Er geç sevgilimi de, Zaman alıp götürür.
Bana ölüm gibidir ölmesinden korkarak
Hiçbir şey yapamayıp varlığına ağlamak.»

Shakespeare, böylesine sevdiği güzeli, abartmalardan kaçınarak, hattâ inceden inceye alaya alarak övmesini de bilmiştir.

«Sevgilimin gözleri değil güneşin dengi,
Mercan daha kırmızı onun dudaklarından;

Kar beyaz da, ne diye onun göğsü külrengi?
Saç sim ise fışkırmış kara simler başından.
Ben güller görmüşümdür, yarı pembe yarı ak.
Onun yanaklarında öyle güller ne arar;
Cana can katar nice kokuları koklamak,
Sevgilimin soluğu güzel kokmaz o kadar.
Musiki gibi gelir sözleri kulağıma,
Yine de musikinin kat kat büyüktür tadı;
Tanrıça nasıl yürür görmemişimdir ama,
Sevgilim yürüyüp de gök katına çıkmadı.
Şu var ki azanların baş lâfına karnı tok:
Yoksa, tanrı bilir ya, sevgilimin eşi yok.»

Bu eşsiz sevgili, nasıl görünürse görünsün, sevecen olsun ya da kötülük yapsın, ancak şairin hayal gücüyle yaşar, gerçekten var olur.

«Senden ayrı düşeli, ben aklımla görürüm:
Bana göstersin diye yöneldiğim yerleri,
El yordamından medet umarım, yarı körüm;
Gözüm görür gibidir, ama sönmüştür feri.
Görse bile en kaba ya da en ince yüzü,
En çarpık yaratığı, en cak sevgi vereni,
Dağları ve denizi, geceyi ve gündüzü,
Kargayı ve kumruyu, hepsinde bulur seni.
Başka şey sığmaz, dolmuş seninle tıklım tıklım,
Gözümü sahte yapar gerçeği gören aklım.»

— Fonda Shakespeare Müziği başlar...

«Şölenlerimiz, oyunlarımız bitti artık.
Daha önce söylemiştim: Oyuncularımız
Cinler, perilerdi; eriyip gidiverdiler,
Havaya karıştılar. İşte bu görüntünün
Temelsiz yapısı, el değmez dokusu gibi,
Başı bulutlu hisarlar, görkemli saraylar

Yüce tapınaklar, koca dünyanın kendisi —
Evet, herşeyiyle, hepsiyle silinecek de,
Bu ismi var cismi yok geçit töreni gibi
Yavaşça kaybolup hiçbir iz bırakmayacak.»

— Işıklar kısılır —

«Biz, özünden düşler yaratılan varlıklarız:
Kısacık ömrümüzün başı sonu, uykudur.»

— Işıklar söner, sahne karanlık olur.

— Sahnede ve salonda tüm ışıklar
ansızın yanar

«Ah, harika!

Burda ne kadar çok iyi insan bir araya gelmiş!
Ne kadar güzel insanlık! Böyle insanlarla dolu
Şu yepyeni yiğit dünya!»

SHAKESPEARE'DEN ALINTILAR İÇİN KAYNAKÇA

BİRİNCİ BÖLÜM

Birinci Mısra - İlk Sözcükler	Başlık / Perde / Sahne
«Bütün dünya bir sahnedir»	Nasıl Kapşamalı Gideriz Perde II. Sahne 7
«Bence hükümdar, herhangi bir kişidir.»	Beşinci Henry Perde IV. Sahne 1
«Bazıları büyük doğar»	On İkinci Gece Perde II. Sahne 5
«Savaşlarda gücüyle ün salan...	Sone 25
«Korkaklar, defalarca ölür...»	Julius Caesar Perde II. Sahne 2
«Doğar doğmaz ağlarız...»	Julius Caesar Perde IV. Sahne 8
«Ne var, ne oldu, kızım?»	Kıral Lear Perde I. Sahne 4
«Amca, bil bakalım...»	Kıral Lear Perde I. Sahne 5
«Yarın, ardından yarın, ardından...»	Macbeth Perde V. Sahne 5
«Hançar mı şu karşımda...»	Macbeth Perde II. Sahne 1
«Bize iyi bakıyorlar hani»	Coriolanus Perde I. Sahne 1
«Tatlı sözler söyleyip...»	Coriolanus Perde I. Sahne 1
«Halk arasında yayarız...»	Coriolanus Perde II. Sahne 1
«Hoş sesler, tatlı ayları»	Coriolanus Perde II. Sahne 3
«Olur, madem ki yapmam gerekiyor...»	Coriolanus Perde III. Sahne 2
«Sizi gidi aşağılık it sürüleri!»	Coriolanus Perde III. Sahne 3
«Beni lekeledi...»	Venedik Taciri Perde III. Sahne 1

Birinci Misra - İlk Sözcükler	Başlık / Perde / Sahne
«Âşıkla sevgilisi...»	Nasıl Hoşunuza Giderse Perde V. Sahne 4
«Hiç görülmemiştir...»	Kuru Gürültü Perde II. Sahne 2
«Dilenciler can verirken...	Kıral Lear Perde II. Sahne 2
«Kutsal ülke her şeyin üstündedir...	Sekizinci Henry Perde III. Sahne 1
«Gaddarlıktır düşenin yukûne...»	Sekizinci Henry Perde V. Sahne 3
«Düşmanın için hartı fırın...	Sekizinci Henry Perde I. Sahne 1
«Sırf yırtıcı kuşlan...	Kraliçe Kuası Perde II. Sahne 1
«Ölüm duygusu...	Kraliçe Kuası Perde III. Sahne 1
«Sevgi, pisboğazlık etmez...	Venüs ile Adonis
«Sakın dile getirme...»	Hamlet Perde I. Sahne 3
«Ben derim ki kadınlar...»	Othello Perde IV. Sahne 3
«O zalim hükümdara...»	On İkinci Gece Perde II. Sahne 4
«Bıktım artık dünyadan...	Sone 66
«Rütbe gereğince...»	Troilus ile Cressida Perde I. Sahne 3
«Şu odayı sömürge dive...	Fırtına Perde II. Sahne 7
«Var olmak mı, olmamak mı»	Hamlet Perde III. Sahne 1
«Yorgun argın, dinim...»	Sone 27
«Seni bir yaz gününe benzetmek mi...	Sone 18
«Bak, göreceksin bende...»	Sone 73
«Düşünce insanların...»	Sone 29
«Ne yaldızlı hükümdar anıtları...»	Sone 55

İKİNCİ BÖLÜM

«Gel, oturalım şurada.»	Venedik Taciri Perde V. Sahne 1
«Tadına doyum olmıyan müzik...»	İkinci Richard Perde V. Sahne 5

Birinci Misra - İlk Sözcükler	Başlık / Perde / Sahne
«Aşk söze başlar da...	**Aşkın Boşa Giden Emeği** Perde IV. Sahne 3
«Es, ey, yaman ruzgâr»	**Nasıl Hoşunuza Giderse** Perde II. Sahne 3
«Korkma, Ada, baştan başa...	**Fırtına** Perde III. Sahne 2
«Muzik, aşkın gıdası.»	**Nasıl Hoşunuza Giderse** Perde I. Sahne 1
«Kızcağız iç çekiyor...	**Othello** Perde IV. Sahne 3
«Hoşnutsuzluğumuzun kış mevsimi...	**Üçüncü Richard** Perde I. Sahne 1
«Ne! Ben kendimden...	**Üçüncü Richard** Perde V. Sahne 3
«Bir at! Bir at!»	**Üçüncü Richard** Perde V. Sahne 4
«Dünyada budalalığın dik-âlâsı...	**Kıral Lear** Perde I. Sahne 2
«Kabahat, sevgili Brutus...	**Julius Caesar** Perde I. Sahne 2
«Arkadaşlar, Romalılar, vatandaşlar...	**Julius Caesar** Perde III. Sahne 2
«Sevinçten ağlıyorum»	**İkinci Richard** Perde III. Sahne 2
«Şimdi hükümdar ne yapsın acaba?»	**İkinci Richard** Perde III. Sahne 3
«Sevilecek, sayılacak.»	**Sekizinci Henry** Perde V. Sahne 5
«Ah, efendim.z, sakının kıskançlıktan.»	**Othello** Perde III. Sahne 3
«İftira demişler buna»	**Cymbeline** Perde III. Sahne 4
«Âşık sözü..	**Bir Yazdönümü Gecesi Rüyası** Perde V. Sahne 1
«Hep şaşarım Adamın biri...	**Kuru Gürültü** Perde II. Scene 3
«Şu zavallı dünya...	**Nasıl Hoşunuza Giderse** Perde IV. Sahne 1
«İhtiras bilmeyen»	**Nasıl Hoşunuza Giderse** Perde II. Sahne 5
«Sayle bakalım...	**İyi Biten Herşey İyidir** Perde I. Sahne 3
«Kapı vurmak diye...	**Macbeth** Perde II. Sahne 3

Birinci Mısra İlk Sözcükler	Başlık / Perde / Sahne
«Acaba balıklar denizde...	Pericles Perde II. Sahne 1
«Nedir bu? Ne iştir bu?»	Kısasa Kısas Perde II. Sahne 2
«Hasta ölüyor...»	Lucrece'in İffeti
«Şeref, kırık bacağı...	Dördüncü Henry, Bölüm I Perde V. Sahne 1
«Barnardine Efendi, kalk...	Kısasa Kısas Perde IV. Sahne 3
«Kortalo zahmetli gelir...»	Titus Andronicus Perde IV. Sahne 4
«Korkuya dönüşür...	İkinci Richard Perde V. Sahne 1
«Kurtlar yatağı surları»	Atinalı Timon Perde IV. Sahne 1
«Bu da ne? Altın?»	Atinalı Timon Perde IV. Sahne 3
«Hellplerin nutku tutulur...	Lucrece'in İffeti
«Başı dönmekte olan...»	Hırçın Kız Perde V. Sahne 2
«Şan, sudo halka gibidir...	Altıncı Henry Perde I. Sahne 2
«Kimse, işlemeyi sevdiği...	Pericles Perde I. Sahne 1
«Baton güneşe karşı...	Atinalı Timon Perde I. Sahne 2
«Altına yıldız koymak...	Kıral John Perde IV. Sahne 2
«Hiçbir şey merhamet kadar...	Atinalı Timon Perde III. Sahne 3
«Kendi başına buyruk...	Yanlışlıklar Komedisi Perde II. Sahne 1
«Sinekler neyse...	Kıral Lear Perde IV. Sahne 1
«Şapşal bir oyuncu gibi»	Coriolanus Perde V. Sahne 3
«Ben, efendimiz...	Üçüncü Richard Perde V. Sahne 3
«Son zamanlarda...	Hamlet Perde II. Sahne 2
«Troiedi, komedi, tarih...	Hamlet Perde I. Sahne 3
«İşitmiştim ki suçlular...»	Hamlet Perde II. Sahne 2

«Yazdığım konuşmayı...	**Hamlet** Perde III, Sahne 2
«Yıldızlar ateş mi diye...	**Hamlet** Perde II, Sahne 2
«Kadın, canını kendi kurtarmış.»	**Hamlet** Perde V, Sahne 1
«Ah, Tanrım Horatio...»	**Hamlet** Perde V, Sahne 2
«Bir soytarı! Bir soytarı!»	**Nasıl Hoşunuza Giderse**
«Tek bir damla yaş dökme...»	**Antoni ile Kleopatra** Perde III, Sahne 11
«Erişeceğim sana, Kleopatra...	**Antoni ile Kleopatra** Perde IV, Sahne 14
«Ben ölüyorum, Mısır...	**Antoni ile Kleopatra** Perde IV, Sahne 15
«Böyle yüce bir varlık...	**Antoni ile Kleopatra** Perde V, Sahne 1
«Adamda dil varsa...	**Veronalı İki Centilmen** Perde III, Sahne 1
«Kocan, senin efendindir	**Hırçın Kız** Perde V, Sahne 2
«Yavaşça! Karşıki camdan...	**Romeo ile Jülyet** Perde II, Sahne 1
«Benim tâcım başımda...	**Altıncı Henry, Bölüm III** Perde III, Sahne 1
«Ya, gerekler üstünde durmamalı.»	**Kıral Lear** Perde II, Sahne 4
«Esin, ruzgârlar, esin!»	**Kıral Lear** Perde III, Sahne 2
«Ah, Goneril, yüzüne...	**Kıral Lear** Perde IV, Sahne 2
«Bu sesi tanıyorum ben...»	**Kıral Lear** Perde IV, Sahne 6
«Hayır, olamaz, hayır!»	**Kıral Lear** Perde V, Sahne 3
«Kimi soyla övünür...»	Sone 91
«Kölen olmuşum senin...»	Sone 57
«Gördüm anıtlarını nice görkemli...	Sone 64
«Sevgilimin gözleri...»	Sone 130
«Senden ayrı düşeli...»	Sone 113
«Şölenlerimiz, oyunlarımız bitti...»	**Fırtına** Perde IV, Sahne 1

Yayınevimizce daha önce yayımlanan «*Tüm Soneler*»in usta çevirmeni ve *Shakespeare*'in dünyasına girebilen ender kişilerden biri olan **Talât Sait Halman**'ın başarıyla kaleme aldığı **«Kahramanlar ve Soytarılar»**, *Shakespeare*'den seçilmiş parçaların özgün çevirileriyle, bu parçaların arasına yerleştirilmiş anılar, öyküler, anlatılar, yorumlar ve sunuş bölümlerinden oluşan tek kişilik bir oyundur.

Shakespeare'in dünyası insanın dünyasıdır. Çağları, ulusları, sınırları aşar... Hepimizin duygu ve düşüncelerine seslenen bu dünya, insan adlı yaratığın hiç bir yönüne yabancı gelmez.

Kahramanların hemen hiçbiri büyük insan değildir. Kimisi yiğittir gerçekten, kimisi hükümdarlıkta güçlüdür. Belki de gerçek kahraman kendisini hiçliğe götürecek olan ölüm karşısında mert kalabilen kişidir. Ya soytarılar? Kaderimizin öteki yüzü, ters yüzü. Gözyaşı karşısında gülücük, kara talihin yanı sıra kahkaha.

Shakespeare'de kahramanlar bazen soytarı olur, bazı soytarılar da kahramanlardan daha akıllı ya da daha cesurdur, ama hepsi *Shakespeare*'in onlara verdiği azman boyutlarla çağları aşan kahramanlar olmuştur. Tarihin, insan yaşamının, dram ve komedi sanatının, dünya dediğimiz uçsuz bucaksız sahnenin kahramanları...

Kapak fotoğrafı: Müşfik Kenter (Kahramanlar ve Soytarılar)